

אתגרים בהשתלבות חרדים בלימודים אקדמיים

איתן רגב*

תקציר

בשנים האחרונות חל גידול מרשים במספר הסטודנטים החרדים אך שיעורי הנשירה שלהם גבוהים מאוד, בעיקר בקרב גברים, ומחציתם אינם מצליחים לסיים את התואר. רוב הנושאים החרדים (הגברים) למדו במכללות (בעיקר בקמפוסים חרדיים, שתנאי הקבלה בהם מקלים מאוד) ובאוניברסיטה הפתוחה, שבה רמת הלימודים והדרישות האקדמיות גבוהות אך ההרשמה פתוחה לכל. רוב הסטודנטים החרדים התקבלו ללא בגרות וללא פסיכומטרי, ובמקרים רבים גם ללא מכינה כתחליף. תנאי קבלה מקלים אלו הם תופעה חדשה יחסית – פרי מדיניות שמטרתה להנגיש את האקדמיה לצעירים חרדים למרות תנאי הפתיחה המתאגרים. 53 אחוז מהסטודנטים החרדים התקבלו ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי ב-2014, לעומת 26 אחוז בלבד בשנת 2000.

בכל המגזרים, ובייחוד בקרב חרדים וערבים, שיעורי הנשירה של גברים גבוהים משמעותית משיעורי הנשירה של נשים. פערים אלו מתקיימים גם לאחר בקרה על משתנים רלוונטיים כגון תחום הלימודים, אשכול חברתי-כלכלי, ציוני הבגרות והפסיכומטרי, גיל וארץ מוצא. גם בתוך המגזר החרדי ניכרים הבדלים בין הזרמים השונים: בקרב סטודנטיות ליטאיות נמצאו אחוזי הנשירה הנמוכים ביותר (כ-29 אחוז) ושיעורי התעסוקה הגבוהים ביותר (73 אחוז).

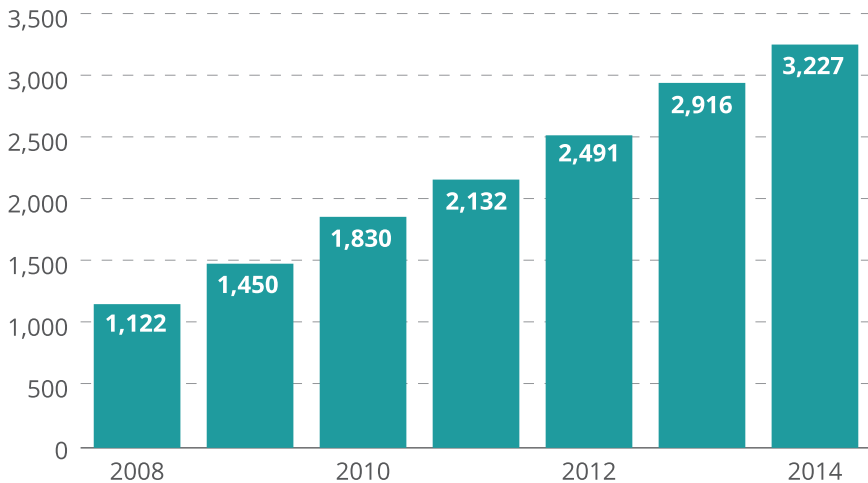
העובדה שרוב הסטודנטים החרדים (הגברים) לא למדו תכני ליבה בגילאי התיכון פוגעת מאוד ביכולתם להשלים תואר אקדמי, ונראה כי ללא שיפור בתחום זה שיעורי הנשירה של הגברים יישארו גבוהים. בהשוואה למגזר הכללי רמת האנגלית שלהם נמוכה במיוחד (פער של כ-20 נקודות מתוך 100 בחלק האנגלית בפסיכומטרי). עם זאת, הכנה אקדמית נאותה (במכינה) ומעטפת תומכת בתקופת הלימודים יכולות לשפר את סיכויי ההצלחה. במכללות הציבוריות למשל תנאי הקבלה קפדניים יותר, התמיכה מקיפה יותר (שעות חונכות בתקצוב ציבורי) ומגוון תחומי הלימוד גדול יותר – ובהתאם לכך שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים במוסדות אלו נמוכים משמעותית ביחס למכללות הפרטיות, המציעות לחרדים מבחר מצומצם של תחומי לימוד וכ-90 אחוז מתלמידיהן החרדים לומדים משפטים או מנהל עסקים.

* חוקר בכיר, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, דוקטורנט בחוג לכלכלה באוניברסיטה העברית. המחבר מבקש להודות למר עדנאן מנסור מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על הסיוע בהגנת הנתונים, לגב' שירלי ירין על הסיוע בעיבוד הנתונים ולמר רביד עומסי מהמועצה להשכלה גבוהה על הערותיו המועילות.

מבוא

בשנים האחרונות חל גידול מרשים במספר הסטודנטים החרדים הלומדים לתואר אקדמי. בין 2008 ל-2014 מספר הנרשמים החרדים למוסדות לימוד אקדמיים כמעט שילש את עצמו: מ-1,122 ל-3,227 (תרשים 1). בשנת 2014 כ-1,600 נשים חרדיות וכ-450 גברים חרדים השלימו בהצלחה את לימודיהם לתואר אקדמי – לעומת כ-650 נשים וכ-200 גברים בשנת 2012. אך למרות הגידול המשמעותי, שיעור בעלי התואר בקרב צעירים חרדים (בפרט בקרב גברים) עדיין נמוך מאוד. נכון לשנת 2014, רק כ-2.5 אחוזים מהגברים החרדים וכ-8 אחוזים מהנשים החרדיות בקבוצת הגיל 25-35 היו בעלי תואר אקדמי – לעומת 28 אחוז בקרב גברים חילונים וכ-43 אחוז בקרב נשים חילוניות. נתונים אלו הם תוצאה של שיעורי ההשתלבות הנמוכים באקדמיה בשנים קודמות ושל שיעורי נשירה גבוהים.

תרשים 1. מספר הנרשמים החרדים החדשים למוסדות אקדמיים



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

פרק זה יעקוב אחר התפתחות דפוסי הלמידה של האוכלוסייה החרדית: מזכאות לבגרות, דרך רישום למכינות קדם-אקדמיות ועד ללימודים במוסדות אקדמיים. בכל תחנה יוצגו הן נתוני ההרשמה והן נתוני הנשירה, שהתגלו כגבוהים במיוחד. לאחר מכן ייבחנו הסיבות לאחוזי הנשירה הגבוהים מהלימודים האקדמיים בקרב האוכלוסייה החרדית. בחלק האחרון של הפרק יוצג ניתוח ברמת הזרם החרדי, תוך הבחנה בין ארבעה זרמים עיקריים – ליטאי, ספרדי, חסידי (להוציא חב"ד) וחב"ד – ויפורטו ההבדלים בין הזרמים השונים בהקשר של רכישת השכלה גבוהה. הסיכום ידון בקצרה במהלכים אפשריים לשיפור סיכויי ההצלחה של סטודנטים חרדים בלימודיהם האקדמיים.

מקור הנתונים והשוואה לאומדנים קודמים

בסיס הנתונים למחקר כולל נתונים מנהליים רשמיים מכמה גופים ציבוריים – משרד החינוך, המרכז הארצי לבחינות והערכה (פסיכומטרי), אוניברסיטאות ומכללות (כולל נתוני מכינות), המועצה להשכלה גבוהה (מקבלי תארים), רשות המסים, מרשם האוכלוסין ומפקד האוכלוסין. כל הנתונים הוצלבו בסיוע הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (באמצעות מספר זהוי פיקטיבי), באופן המאפשר מעקב אחר מסלול חייהם של צעירים שהתחנכו בישראל (חרדים ולא-חרדים) מגיל התיכון דרך תחנות שונות כגון בחינות הבגרות, הבחינה הפסיכומטרית, מכינה קדם-אקדמית, לימודים אקדמיים, קבלת התואר וכניסה לשוק העבודה. נוסף לכך, נתוני בתי הספר החרדיים פולחו באופן עצמאי (בסיוע רב של גורמים במגזר החרדי) לפי ארבעת הזרמים העיקריים שהוזכרו לעיל. פילוח זה הוצלב גם הוא עם שאר בסיסי הנתונים (באמצעות סמל פיקטיבי שניתן לכל בית ספר) ואפשר לראשונה ניתוח ברמת הזרם החרדי. בסיסי הנתונים אשר אוחדו לצורך המחקר הם: קובץ תלמידי כיתות ח' עד י"ב (2010–1996); קובץ נבחנים בבגרות בסוף כיתה י"ב (2014–1996); קובץ ציוני פסיכומטרי (2014–1996)¹; קובץ תלמידי מכינות קדם-אקדמיות (2005–2012); קובץ מקבלי תארים (2014–2000); קובץ סטודנטים רב-שנתי (2014–1996); קובץ הכנסות עבור אוכלוסיית המחקר (2013–2003) ועבור הוריהם (2013–1999); מפקד האוכלוסין (2008); מרשם האוכלוסין (2014); ורשימת בתי הספר החרדיים בפילוח לפי זרמים.

כאמור במבוא, מבסיס הנתונים המנהליים הרשמיים המפורט לעיל עולה כי כ-2.5 אחוזים מהגברים החרדים וכ-8 אחוזים מהנשים החרדיות בקבוצת הגיל 25–35 היו בעלי תואר אקדמי ב-2014. נתונים אלו נמוכים משמעותית מן האומדנים המוכרים המחושבים באמצעות סקרי כוח אדם, שלפיהם 8 אחוזים מהגברים החרדים וכ-25 אחוז מהנשים החרדיות הם בעלי תארים. יש להדגיש כי אוכלוסיית המחקר בפרק זה היא צעירה יחסית (גילאי 37 ומטה), וכי הניתוח מתייחס אך ורק לאנשים שהתחנכו במערכת החינוך הישראלית ואינו מביא בחשבון אנשים שעלו לארץ כבוגרים. גם הנתונים לגבי בעלי תארים מתייחסים אך ורק לתארים שהתקבלו בישראל ואושרו על ידי המועצה להשכלה גבוהה, ואינם מביאים בחשבון תארים ממוסדות אקדמיים בחו"ל. אולם גם הבדלים אלו אינם יכולים להסביר פער גדול כל כך.

כדי להבין את הסיבה לעומק ההבדלים, יש לשים לב שההערכות הקודמות ניוונו מסקרים ומדגמים, ואילו המחקר הנוכחי מתבסס כולו על נתונים מנהליים רשמיים. כלומר, במחקר הנוכחי הנתון לגבי בעלי תארים מתייחס אך ורק למי שהוכר כבעל תואר במועצה להשכלה גבוהה, ולעומת זאת, בסקר כוח אדם בעל תואר הוא מי שהצהיר על עצמו ככזה. להבדל זה יש משנה חשיבות במקרה של הנשים החרדיות שרבות מהן לומדות בסמינרים להוראה המעניקים תעודת הוראה ומצהירות על עצמן כבעלות תואר. אף שמדובר בתעודה המקבילה לתואר אקדמי היא אינה מוכרת כתואר במועצה להשכלה גבוהה, לכן תלמידות הסמינרים אינן מוגדרות כבעלות תואר במחקר הנוכחי. בקרב גברים חרדים חלק מהפער נובע מכך שיש חרדים בעלי תואר אשר עלו מחו"ל כבוגרים ולכן אינם נכללים באוכלוסיית

המחקר הנוכחי.²

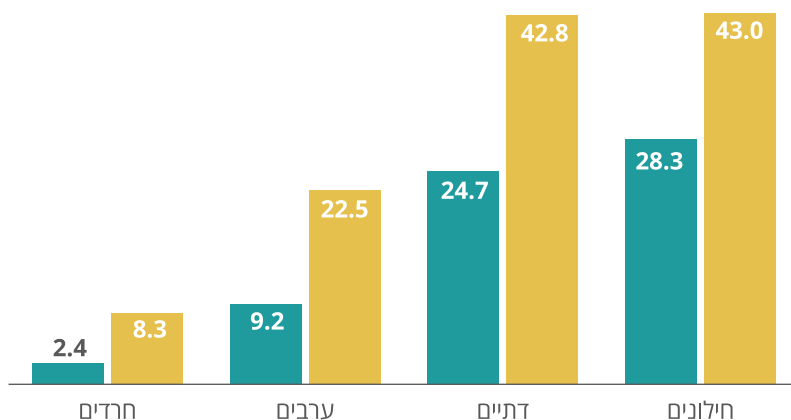
חלק נוסף מהפער נובע מהעובדה שבמחקר הנוכחי חרדים מוגדרים כמי שלמדו בגילי תיכון במערכת החינוך החרדית (כלומר בתי ספר בפיקוח חרדי),³ ולעומת זאת בסקרי כוח אדם חרדי הוא מי שמגדיר עצמו ככזה - וכך הנתונים עשויים לכלול חוזרים בתשובה אשר התחנכו כנערים במערכת החינוך הממלכתית וחזרו בתשובה כבוגרים בעלי תואר אקדמי. לבד מכל אלו, אין להוציא מכלל אפשרות שחלק מהנדגמים בסקר כוח אדם הצהירו על עצמם כבעלי תואר, אף שבפועל לא היו.

על כל פנים, השורה התחתונה והמשמעותית היא שנכון ל-2014, בקרב צעירים שהתחנכו בגילי תיכון במערכת החינוך החרדית בישראל שיעור בעלי התואר האקדמי המוכר במועצה להשכלה גבוהה עומד רק על 2.4 אחוזים אצל גברים, ו-8.3 אחוזים אצל נשים (תרשים 2).

תרשים 2. שיעור בעלי תואר אקדמי, 2014

לפי מין ומגזר, גילאי 25–35

נשים ■ גברים ■



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

2 במגורים אחרים, ובפרט במגזר הערבי, נפוצה התופעה שילידי הארץ לומדים לתארים אקדמיים בחו"ל, אך היא אינה נפוצה במגזר החרדי. כדי לבדוק איזה חלק מן הפער (בהשוואה לסקר כוח אדם) ניתן לייחס לעובדה שאוכלוסיית מחקר זה מורכבת מילידי הארץ בלבד, נבדק שיעור בעלי התואר בקרב צעירים ילידי הארץ בלבד המגדירים עצמם כחרדים בסקר כוח אדם. הנתון עמד על כ-6 אחוזים בשנת 2014, לעומת כ-8 אחוזים בעלי תואר בקרב האוכלוסייה החרדית הכוללת עולים חדשים. כלומר, העובדה שאוכלוסיית המחקר מבוססת על ילידי הארץ בלבד יכולה להסביר כ-2 נקודות אחוז מתוך פער של כ-5.5 נקודות אחוז בין שיעור הבעלות לתואר במחקר זה לשיעור הנמדד בסקרי כוח אדם.

3 באופן דומה, דתיים הוגדרו כמי שהתחנכו בחינוך הממלכתי-דתי וחילונים – בחינוך הממלכתי.

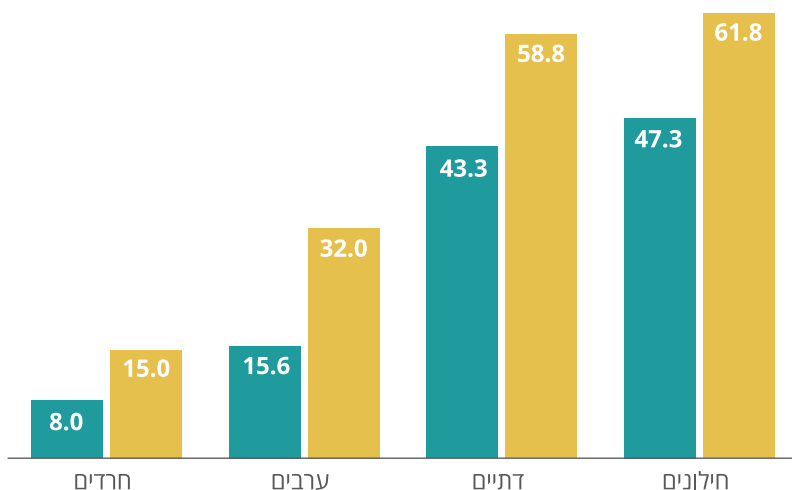
1. שיעורי הרשמה ונשירה

כאמור, בשנים האחרונות חל גידול מרשים במספר הסטודנטים החרדים, ושיעור הצעירים החרדים (גילאי 25-35) שלמדו או לומדים כיום לתואר אקדמי (8 אחוז מהגברים ו-15 אחוז מהנשים) גבוה משמעותית משיעור בעלי התואר במגזר (תרשים 3). עם זאת, בהשוואה למגזרים אחרים עדיין מדובר באחוז נמוך מאוד. אצל נשים חילוניות עומד הנתון על 62 אחוז, אצל דתיות – על 59 אחוז, ובקרב צעירות ערביות – על 32 אחוז. גם אצל גברים ממגזרים אחרים שיעור הצעירים שלמדו לתואר אקדמי גבוה בהרבה מהשיעור המקביל בקרב חרדים: 47 אחוז אצל חילונים, 43 אחוז אצל דתיים ו-16 אחוז מהגברים הערבים. כפי שיוצג בהמשך, חלק מאותם סטודנטים (וסטודנטים לשעבר) אינם מצליחים לסיים בהצלחה את לימודיהם ונושרים מבלי לקבל תואר. נוסף לכך, צעירים רבים (מכל המגזרים) השואפים להיות סטודנטים לומדים לפני כן במכינות קדם-אקדמיות, אולם גם במוסדות אלו נרשמים שיעורי נשירה גבוהים מאוד של גברים חרדים – והנושרים אינם מתחילים כלל את הלימודים לתואר.

תרשים 3. שיעור הצעירים שלמדו או לומדים לתואר, 2014

לפי מין ומגזר, גילאי 25-35

נשים ■ גברים ■

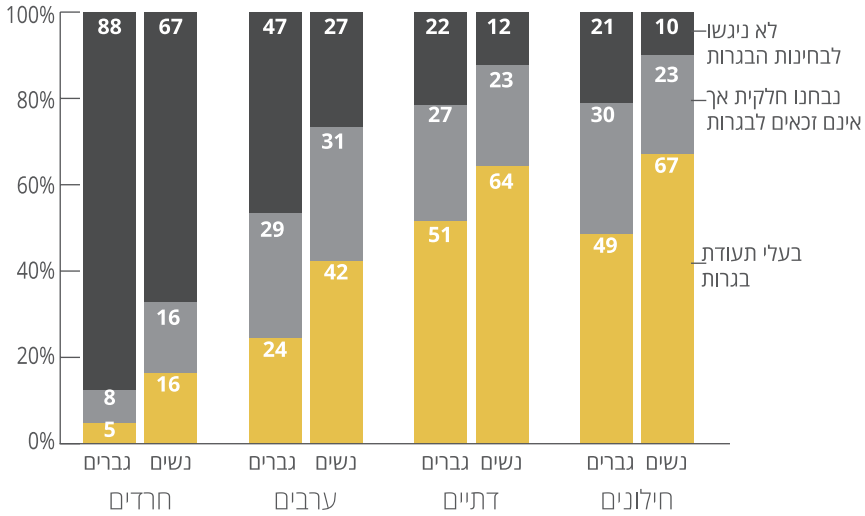


מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

שיעורם של בעלי תעודת בגרות בקרב צעירים חרדים נמוך מאוד: רק 5 אחוזים מן הגברים החרדים בגילי 19-35 זכאים לתעודת בגרות, לעומת כ-50 אחוז בקרב יהודים לא-חרדים וכ-24 אחוז בקרב ערבים (תרשים 4). אצל הנשים החרדיות השיעור עומד על כ-16 אחוז, לעומת כ-65 אחוז בקרב יהודיות לא-חרדיות וכ-42 אחוז בקרב נשים ערביות. ניכר כי

בכל המגזרים שיעורי הזכאות לבגרות בקרב נשים גבוהים בהרבה משיעורי הזכאות בקרב הגברים (55 אחוז אצל כלל הנשים לעומת 40 אחוז אצל כלל הגברים), וייתכן בהחלט כי עובדה זו תורמת גם לשיעורים הגבוהים יותר של מסיימי התארים בקרב נשים.

תרשים 4. זכאות לבגרות, 2014 לפי מין ומגזר, גילאי 19-30



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

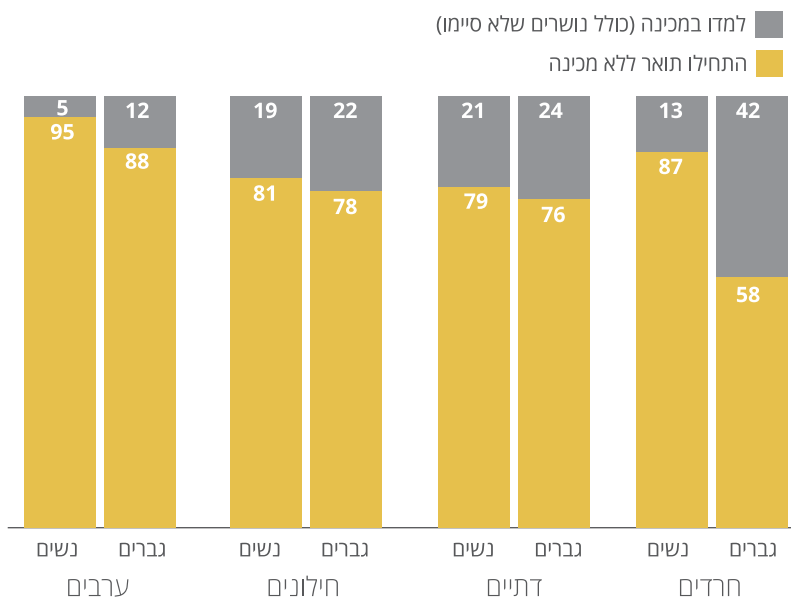
כדי לצמצם את פערי הידע הנובעים מאי למידת נושאי ליבה בגילי תיכון, רבים מהחרדים המבקשים להמשיך ללימודים גבוהים נרשמים למכינה קדם-אקדמית לפני תחילת התואר. בקרב גברים חרדים כ-42 אחוז מהמבקשים לרכוש תואר אקדמי⁴ לומדים במכינה, ורק 58 אחוז מתקבלים ללימודים אקדמיים ללא מכינה (תרשים 5). שיעור החרדים הלומדים במכינות הוא הגבוה ביותר מבין כלל המגזרים, אולם היות שכאמור למרבית הצעירים החרדים אין תעודת בגרות, נשאלת השאלה כיצד אלו שלא למדו במכינה מתקבלים ללימודים.⁵

בקרב נשים חרדיות רק 13 אחוז מהמבקשות לרכוש תואר לומדות במכינה, וזהו אחוז נמוך יחסית בהשוואה למגזר הכללי. ההבדל בין שיעור הגברים החרדים הלומדים במכינות

4. הכוונה ללמוד לתואר אקדמי הוגדרה על פי תחילת הלימודים במכינה או במוסד אקדמי, כלומר כלל המבקשים לרכוש תואר אקדמי הם כלל הסטודנטים שהחלו ללמוד במכינה, במכללה או באוניברסיטה.
5. על פי החוק בישראל, סטודנט לא יכול להתקבל ללימודים אקדמיים ללא בגרות או מכינה (למעט לימודים באוניברסיטה הפתוחה). עם זאת, נראה כי בפועל רבים מהסטודנטים החרדים שאין להם תעודת בגרות התקבלו בכל זאת ללימודים אקדמיים ללא מכינה קדם-אקדמית.

לשיעור הנשים החרדיות הלומדות בהן נובע מכך שמרבית הנשים החרדיות לומדות לימודי ליבה בגילי תיכון, לכן פחות מהן זקוקות למכינות (בהשוואה לגברים).⁶ מעניין לציין כי בכל המגזרים אחוז הגברים הלומדים במכינות (מקרב המבקשים לרכוש תואר) גבוה מאחוז הנשים הלומדות במכינות, אף שממוצע ציוני הפסיכומטרי בקרב סטודנטיות (מכלל המגזרים) נמוך מהממוצע בקרב סטודנטים.⁷ פוקס (2016) מראה כי בהשוואה לגברים, אחוז גבוה יותר של נשים בוחרות בתחומי לימוד שדרישות הקבלה אליהם (כולל הציון הפסיכומטרי) מקלות יותר. הדבר עשוי להסביר, לפחות חלקית, מדוע אחוז גבוה יותר מהסטודנטים הגברים נזקק למכינות קדם-אקדמיות. עם זאת, קיימים ככל הנראה גורמים נוספים התורמים לתוצאה זו, ובהמשך יוצג ניתוח מפורט יותר של הסוגיה.

תרשים 5. שיעור הלומדים במכינות קדם-אקדמיות, 2005–2012 מתוך סך המבקשים ללמוד תואר אקדמי, לפי מין ומגזר



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הל"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

6 מבדיקה שנערכה עם גורמים במועצה להשכלה גבוהה עולה כי סטודנטים רבים שאינם זכאים לבגרות, ובפרט נשים חרדיות, נבחנו בתיכון בבחינות סאלד (שקרובות מאוד לבגרות). ולכן נזקקו למכינה מקוצרת בלבד טרם כניסתם ללימודים אקדמיים. במקרים רבים מכינות אלו אינן מדווחות.

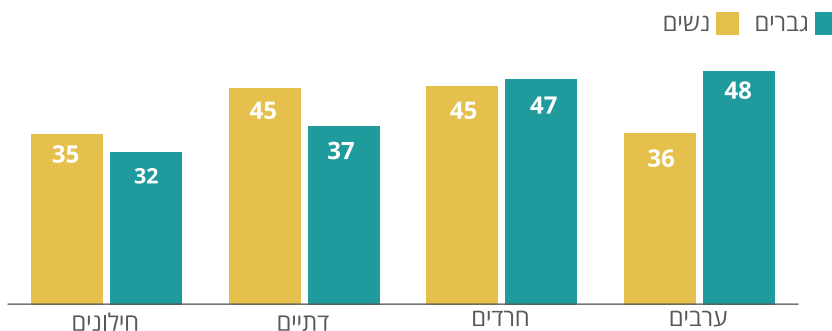
7 כפי שיוצג בהמשך, סביר כי הפערים המגדריים בציוני הפסיכומטרי נובעים במידה רבה מכך שאחוז גבוה של נשים ניגשות לבחינה. כלומר אצל הנשים נכללות בממוצע הציונים גם הסטודנטיות החלשות יותר – והדבר מוריד את הממוצע.

חשוב לזכור כי לא כל מי שלמד במכינה אקדמית מסיים אותה וממשיך לתואר. כאשר בוחנים את שיעורי הנשירה ממכינות (תרשים 6), ניתן לראות כי בכל המגזרים מדובר על שיעורי נשירה גבוהים למדי – מה שעשוי להעיד שתלמידי המכינות האקדמיות הם המועמדים החלשים יותר ללימודים אקדמיים, והמכינה מהווה סינון שמנפה את המועמדים ללימודים גבוהים שסיכוייהם להשלים את התואר נמוכים יחסית. השערה זו נתמכת בעובדה כי אפילו בקרב תלמידי המכינה שמצליחים לסיימה בהצלחה, שיעורי הנשירה מתארים אקדמיים גבוהים יותר משיעורי הנשירה של סטודנטים שלא למדו לפני כן במכינות – כלומר, גם תלמידי המכינות המצליחים לסיימן ולהמשיך לתואר הם (בממוצע) חלשים יותר משאר הסטודנטים.

כאמור, רבים נושרים בשלב המכינה וכלל אינם מתחילים את התואר. בקרב גברים חרדים עומדים שיעורי הנשירה ממכינות על 47 אחוז, ובקרב נשים חרדיות – על 45 אחוז. כפי שניתן לראות בתרשים, שיעורים אלו אינם חריגים מאוד בהשוואה למגזרים אחרים, אף שהם גבוהים יותר. כאמור, בכל המגזרים אחוז גבוה יותר של גברים לומד במכינה אקדמית, ומשמעות הדבר היא שהנשים המעטות אשר לומדות במכינה קדם אקדמית משתייכות כנראה לקצה התחתון של התפלגות היכולות. לפיכך, סביר היה להניח כי היכולות הממוצעות של נשים הלומדות במכינה אקדמית נמוכות יותר מהיכולות הממוצעות של גברים הלומדים במכינה אקדמית, ועקב כך שיעורי הנשירה ממכינות יהיו גבוהים יותר אצל הנשים. ואכן, בכל המגזרים ממוצעי הפסיכומטרי של הסטודנטים במכינות גבוהים בהרבה מאלו של הסטודנטיות, ואצל יהודים חילונים ודתיים שיעורי הנשירה של נשים מהמכינות אכן גבוהים יותר. אך בקרב ערבים וחרדים דווקא הגברים נושרים יותר ממכינות קדם-אקדמיות. הדבר קשור ככל הנראה לפערים ההתחלתיים הגדולים יותר (לטובת הנשים) במגזרים אלו: כאמור, במגזר החרדי מרבית הנשים לומדות מקצועות ליבה בגיל תיכון ומרבים הגברים אינם לומדים. במגזר הערבי שיעור מסיימות התיכון והזכאיות לתעודת בגרות גבוה בהרבה מאשר השיעור בקרב הגברים.

תרשים 6. שיעורי נשירה ממכינות קדם-אקדמיות

צעירים שלמדו במכינות בשנים 2005–2012 אך לא המשיכו ללימודים אקדמיים*



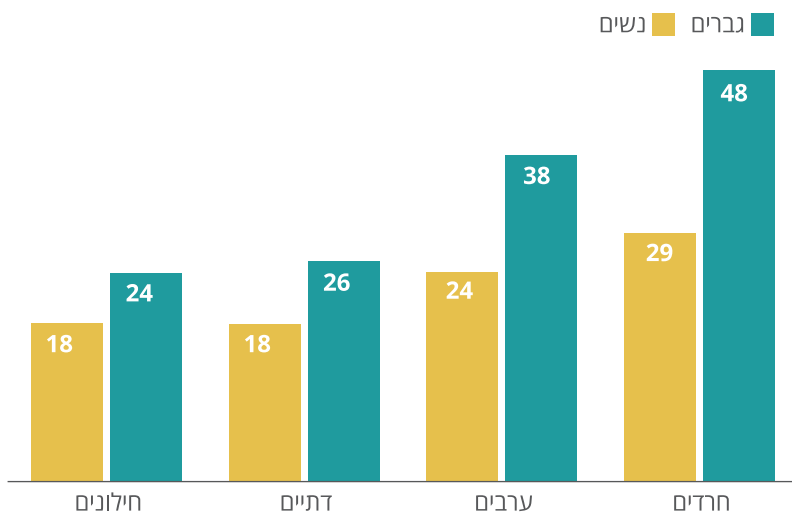
* נכון ל-2014

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הל"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

גם בקרב חרדים המצליחים להגיע ללימודים לתואר אקדמי אחוזי הנשירה גבוהים (תרשים 7). בהתפלגות לפי מגזרים מתברר כי בכל המגזרים שיעורי הנשירה של גברים גבוהים יותר מאלו של נשים, ובמגזר החרדי הפערים הם הגבוהים ביותר (48 אחוזי נשירה אצל הגברים לעומת 29 אחוז אצל הנשים). גם בקרב ערבים קיימים פערים גדולים בין שיעורי הנשירה של גברים לאלו של נשים – והדבר עולה בקנה אחד עם הסברה שהועלתה קודם כי בשני המגזרים הללו (חרדי וערבי) נשים מגיעות לשלב הלימודים האקדמיים כשבאמתחתן יכולות אקדמיות התחלתיות טובות יותר מאלו של הגברים.

כדי לבדוק באיזו מידה הפערים המגדריים בשיעורי הנשירה נובעים מהבדלים בכישורים הבסיסיים הנרכשים בשלב מוקדם יותר, נבחן הקשר בין מין הסטודנט לסיכויי הנשירה תוך בקרה על משתנים רלוונטיים כגון תחום הלימודים, דירוג חברתי-כלכלי של יישוב המגורים, ציוני הבגרות והפסיכומטרי, גיל וארץ מוצא של המשפחה. מן הניתוח עולה כי גם לאחר הבקרה על משתנים אלו יש למין הסטודנט השפעה מובהקת על ההסתברות לנשירה – כלומר הסיכוי לנשור מהלימודים גבוה יותר כאשר הסטודנט הוא גבר. בקרב יהודים לא-חרדים גדלה ההסתברות לנשירה ב-6 נקודות אחוז כשמדובר בגבר, ואצל חרדים היא גדלה ב-11 נקודות אחוז.

תרשים 7. שיעורי נשירה מלימודים לתואר צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ו נתונים: הל"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

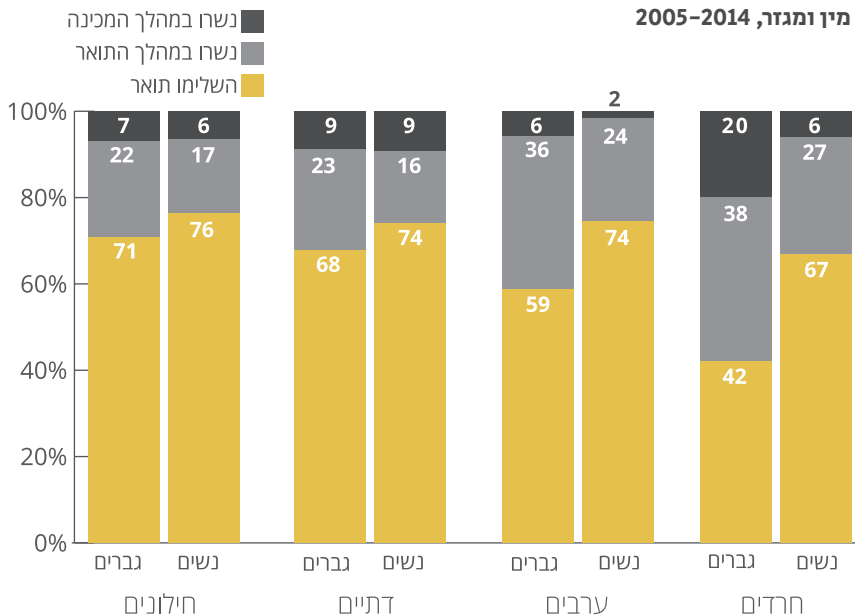
שיעורי נשירה משוקלים - מכינות ותארים

כדי לחשב את שיעור הנושרים המשולב, הכולל את התלמידים שנשרו בשלב המכינה האקדמית ואת הסטודנטים שנשרו בשלב התואר, נערכה חלוקה ל-3 קטגוריות: א. תלמידים שנשרו בשלב המכינה: למדו במכינה אקדמית אך לא המשיכו ללימודים לתואר. ב. סטודנטים שנשרו בשלב הלימודים לתואר (בין אם עשו או לא עשו מכינה): החלו את לימודיהם בשנת 2009 או מוקדם יותר, והפסיקו את לימודיהם לפני שנת 2014 בלי שקיבלו תואר.

ג. סטודנטים שסיימו בהצלחה את התואר: החלו את לימודיהם לתואר ב-2009 או מוקדם יותר והשלימו את התואר עד שנת 2014 (כולל).

נתוני הנשירה המשולבים מוצגים בתרשים 8. בקרב סטודנטים חרדים עומד שיעור הנשירה המשוקלל על 58 אחוז (כ-20 אחוז בשלב המכינה ו-38 אחוז נוספים בשלב התואר). בקרב יהודים לא-חרדים השיעור הוא כ-30 אחוז, ובקרב ערבים - כ-41 אחוז. בקרב הסטודנטיות החרדיות עומדים שיעורי הנשירה המשוקללים על כ-33 אחוז (כ-6 אחוזים בשלב המכינה ו-27 אחוז נוספים בשלב התואר). בקרב יהודיות לא-חרדיות עומדים שיעורי הנשירה המשוקללים על כ-25 אחוז, ובקרב ערביות - על כ-26 אחוז. גם בחישוב המשוקלל שיעורי הנשירה של נשים בכלל המגזרים נמוכים בהרבה משיעורי הנשירה של הגברים, במיוחד במגזר החרדי ובמגזר הערבי.

תרשים 8. שיעורי נשירה משולבים: מכינות ואקדמיה
לפי מין ומגזר, 2005-2014



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

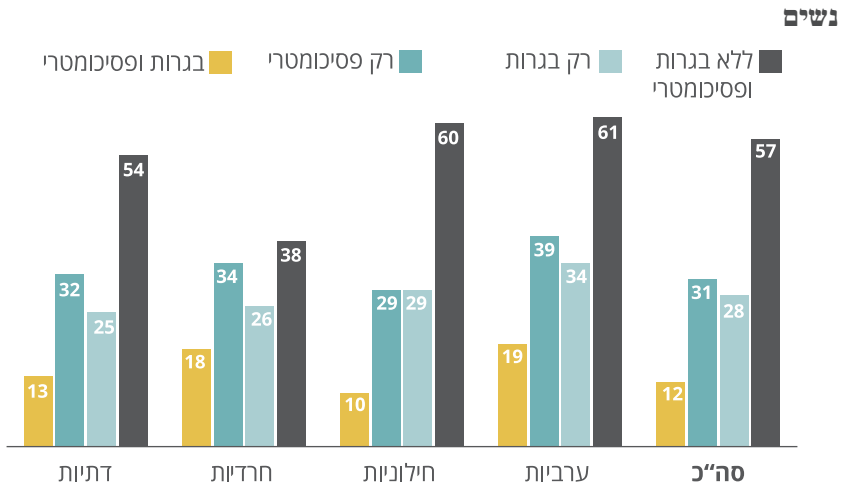
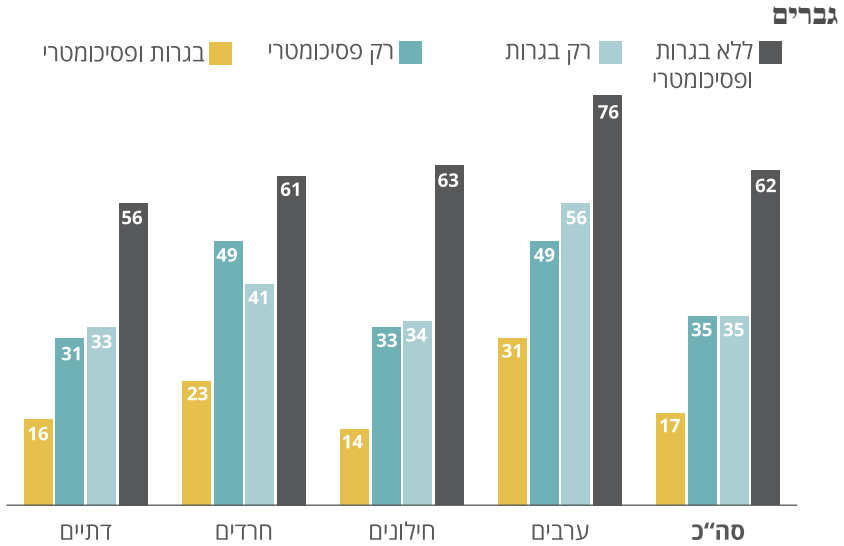
הגורמים לשיעורי הנשירה הגבוהים

בקרב גברים ונשים מכל המגזרים, סטודנטים שהתקבלו ללימודים ללא תעודת בגרות וללא פסיכומטרי הם בעלי שיעורי הנשירה הגבוהים ביותר (כ-57 אחוז מהנשים וכ-62 אחוז מהגברים – תרשים 9). שיעורי הנשירה בקרב סטודנטים שיש להם תעודת בגרות בלבד או ציון פסיכומטרי בלבד עומדים על כ-28 אחוז אצל הנשים וכ-35 אחוז אצל הגברים. בקרב סטודנטים שיש להם תעודת בגרות וגם ציון פסיכומטרי שיעורי הנשירה עומדים על כ-17 אחוז אצל הגברים ו-12 אחוז בלבד אצל הנשים. נראה אפוא כי דרישות הסף של מרבית המוסדות האקדמיים לצינוי בגרות ופסיכומטרי מינימליים כתנאי קבלה אכן מהווה אמצעי סינון אפקטיבי ומפחיתה את הסיכון לנשירה.

עוד ניכר כי גם כשמביאים בחשבון את סוג הסינון, שיעורי הנשירה של הנשים עודם נמוכים יותר מאשר של הגברים. בהקשר זה חשוב לציין שציון הפסיכומטרי הממוצע בקרב גברים דווקא גבוה יותר מהציון הממוצע בקרב נשים, מכיוון שחלק קטן יותר מהגברים נבחנים (ואלו משתייכים כנראה לחלק העליון של התפלגות היכולות). הנתונים הללו, לצד הניתוח האקונומטרי שהוזכר לעיל, מצביעים ככל הנראה על קיומם של גורמים נוספים (בלתי נצפים) אשר מביאים לכך שאחוז גבוה יותר של נשים מסיימות בהצלחה את לימודיהן האקדמיים. ייתכן, למשל, שנשים ניהנות בכושר התמדה, נחישות וריכוז גבוהים יותר, המובילים לשיעורי הצלחה גבוהים יותר באקדמיה. אפשרות נוספת היא שנשים ניהנות (בממוצע) ברמות גבוהות יותר של יכולות אחרות אשר אינן משתקפות בצינוי הפסיכומטרי, אך באות לידי ביטוי ביכולת לסיים את התואר בהצלחה.

מעניין לציין כי מבין הסטודנטיות שאין להן תעודת בגרות או ציון פסיכומטרי, שיעורי הנשירה של הסטודנטיות החרדיות הם הנמוכים ביותר מבין כל המגזרים (כ-38 אחוז). סביר כי ההסבר לכך נעוץ בעובדה שגם נשים חרדיות אשר התחנכו במוסדות שאינם מגישים את תלמידותיהן לבחינות הבגרות לומדות בגילי תיכון ברמה מקבילה או קרובה לבגרות חלקית (ואילו במגזר הכללי היעדר תעודת בגרות מעיד על חוסר הצלחה בלימודים). לעומת זאת, אצל סטודנטים חרדים ללא בגרות וללא ציון פסיכומטרי שיעורי הנשירה דומים לממוצע בקרב סטודנטים ממגזרים אחרים שאין להם בגרות או פסיכומטרי (כ-62 אחוז).

תרשים 9. שיעורי נשירה מלימודים לתואר לפי נתוני הסף בכניסה לאקדמיה צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר, לפי מין ומגזר

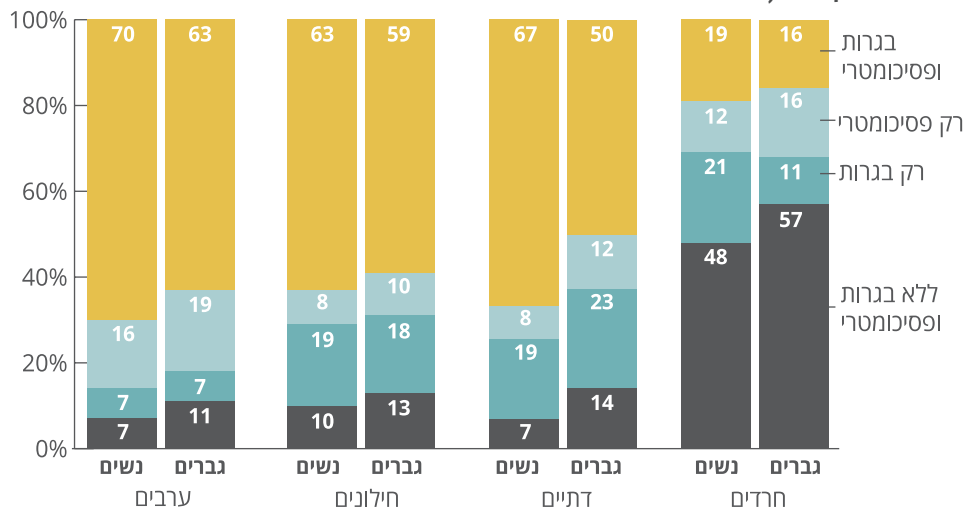


מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הל"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

אם כן, כאשר מביאים בחשבון את הנתונים בעת ההרשמה ללימודים במוסדות האקדמיים, שיעורי הנשירה של המגזר החרדי אינם חריגים בהשוואה למגזרים אחרים. אולם בבדיקת נתוני ההרשמה לפי מגזר מתברר כי הסטודנטים החרדים אינם ניצבים בפני אותן דרישות כניסה, ועקב כך אחוז גבוה מאוד מתוכם התקבל ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי. כ-57 אחוז מהסטודנטים החרדים וכ-48 אחוז מהסטודנטיות החרדיות התקבלו ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי, לעומת 14 אחוז ו-11 אחוז בלבד (בהתאמה) בקרב כלל אוכלוסיית הסטודנטים (תרשים 10).

מנתונים אלו ניתן להסיק כי הגורם המרכזי לשיעורי הנשירה הגבוהים בקרב חרדים הן דרישות הכניסה הנמוכות יותר (בהשוואה למגזרים אחרים), אשר מאפשרות את קבלתם של סטודנטים חלשים יותר ללימודים – אף שסיכוייהם לסיים את התואר נמוכים יותר.

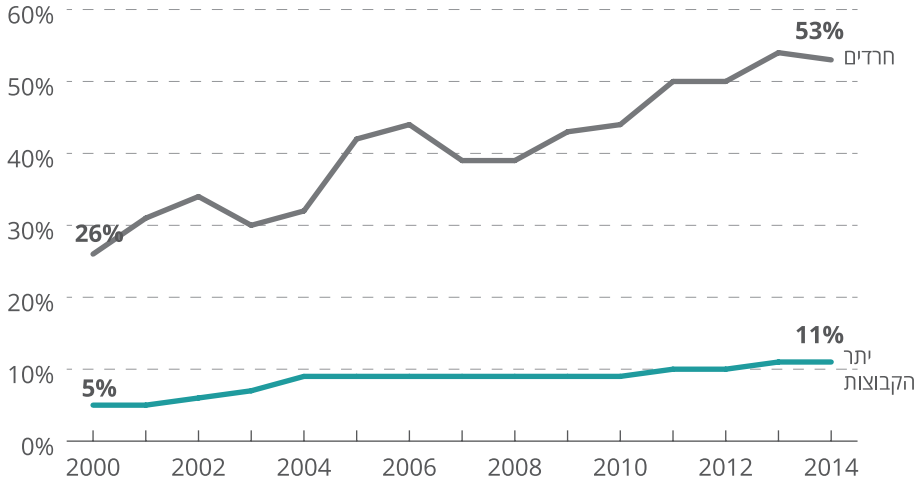
תרשים 10. התפלגות הסטודנטים לפי נתוני הסף בכניסה לאקדמיה לפי מין ומגזר, 2010–2014



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

בבחינת המגמות לאורך זמן מתברר כי ההקלות המשמעותיות שניתנות לסטודנטים חרדים בתנאי הקבלה ללימודים אקדמיים הן תופעה חדשה יחסית. בשנת 2000 רק 26 אחוז מהסטודנטים החרדים התקבלו ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי, ואילו בשנת 2014 עמד נתון זה על 53 אחוז (תרשים 11). לעומת זאת, במגזר הכללי עמד שיעור הסטודנטים המתקבלים ללא בגרות או פסיכומטרי על 5 אחוזים בלבד בשנת 2000 והגיע ל-11 אחוז ב-2014 – כלומר, גם במגזר הכללי חלה עלייה. סביר להניח כי ניתן לייחס את העלייה הזו להתרחבות מערכת ההשכלה הגבוהה, אשר ככל הנראה הגדילה את חלקם היחסי של סטודנטים שנתוני הפתיחה שלהם נמוכים יותר. עם זאת, חלקם היחסי בקרב סטודנטים מן המגזר הכללי עדיין נמוך יחסית.

תרשים 11. שיעור הסטודנטים שהתקבלו ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי

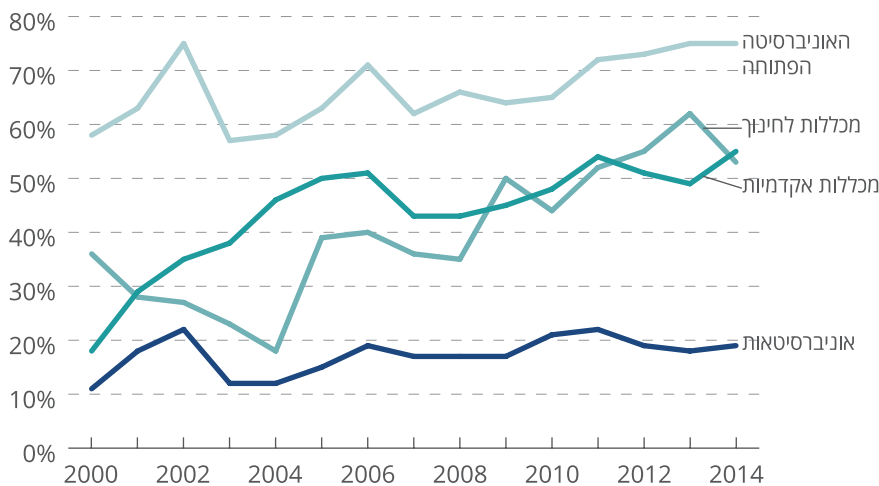


מקור: איתן רגב ושרלי ירין, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

בהינתן המגמות המתוארות לעיל, נשאלת השאלה באילו מוסדות אקדמיים התרחשה ההקלה המשמעותית בתנאי הקבלה. תרשים 12 מלמד כי עבור הסטודנטים החרדים העלייה בשיעור הסטודנטים שהתקבלו ללימודים ללא ציוני בגרות וללא פסיכומטרי התחוללה במכללות האקדמיות (מ-18 אחוז בשנת 2000 ל-55 אחוז ב-2014) ובמכללות לחינוך (מ-36 אחוז בשנת 2000 ל-53 אחוז ב-2014). באוניברסיטאות, לעומת זאת, נשמרו תנאי קבלה מחמירים יותר, ובאוניברסיטה הפתוחה ההרשמה הייתה ונשארה פתוחה לכל. חשוב לציין כי ההנמכה היחסית בדרישות הקבלה של החרדים למכללות אינה נובעת בהכרח מירידת סטנדרטים בקמפוסים הוותיקים המשרתים גם את המגזר הכללי, וסביר יותר כי היא נובעת מפתחתם של קמפוסים חרדיים חדשים שתנאי הקבלה בהם מקלים יותר.⁸ עדות תומכת לכך היא העובדה שבקרב סטודנטים לא-חרדים (הלומדים במכללות שאינן חרדיות), שיעור המתקבלים ללא פסיכומטרי וללא בגרות עמד בשנת 2014 על כ-10 אחוזים בלבד. אילו דרישות הקבלה היו מונמכות באופן משמעותי גם בקמפוסים הוותיקים (המשרתים גם את המגזר הכללי), ניתן היה לצפות כי אחוז גבוה יותר מקרב הסטודנטים הלא-חרדים היו מתקבלים ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי.

8 מראיונות שנערכו עם גורמים העוסקים בתחום, ובהם מרצים בקמפוסים החרדיים, עולה כי ברבים מהקמפוסים תנאי הקבלה מקלים מאוד ובחלקם כלל לא מתבצע סינון כלשהו.

תרשים 12. שיעור הסטודנטים החרדים שהתקבלו ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי לפי מוסד לימודים



מקור: איתן רגב ושרלי ירין, מרכז טאוב ו נתונים: הל"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

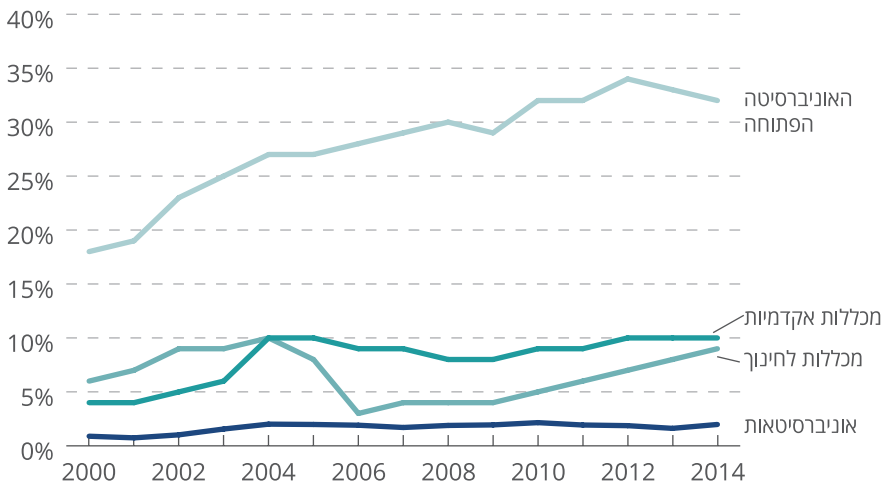
בחינת המגמות במגזר הכללי (תרשים 13) מגלה כי שם לא התרחשה הורדה משמעותית בתנאי הקבלה למכללות, אך באוניברסיטה הפתוחה עלה מאוד שיעור הסטודנטים מהמגזר הכללי שאין להם בגרות או פסיכומטרי. עלייה זו אינה נובעת משינוי מדיניות הקבלה (שכן ההרשמה הייתה ונשארה פתוחה לכל), אלא מהזינוק שחל בתקופה זו בשיעור הישראלים הלומדים לתואר אקדמי. נראה כי מגמת האקדמיזציה שהתחוללה בישראל בשנים אלו דחפה אחוז גדול מבעבר של צעירים ללא בגרות או פסיכומטרי לנסות לרכוש תואר אקדמי – והאוניברסיטה הפתוחה אפשרה להם לעשות זאת.

כאשר משווים את המגמות במגזר הכללי ובמגזר החרדי ובוחנום את סוגי המוסדות שהסטודנטים החרדים לומדים בהם כיום, ניתן להסיק כי הנמכת דרישות הקבלה נבעה בעיקר מהגידול בשיעור הלומדים בקמפוסים החרדיים החדשים, אשר הקטין את חלקם היחסי של הסטודנטים החרדים הלומדים בקמפוסים של המגזר הכללי. לדוגמה, כאשר בוחנים את תנאי הקבלה של חרדים הלומדים במכללות אקדמיות ציבוריות, מתברר כי בשנת 2014 חל זינוק בשיעור המתקבלים ללא בגרות וללא פסיכומטרי (מ-32 אחוז ל-52 אחוז). הזינוק נבע בעיקר מכך שבאותה שנה נפתחו שישה קמפוסים חרדיים חדשים, ואלו קלטו מספר גדול של סטודנטים חרדים בתנאים מקלים מבעבר. יש לציין כי גם במכללות הפרטיות (שגם בהן יש קמפוסים חרדיים) חל גידול משמעותי במספר הסטודנטים החרדים, ועלייה הדרגתית בשיעור המתקבלים ללא בגרות וללא פסיכומטרי (כ-80 אחוז מכלל הסטודנטים החרדים ב-2014).

נראה כי העלייה (המתונה יותר) שנרשמה בשיעור הסטודנטים במגזר הכללי

המתקבלים ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי נובעת בעיקר מהעלייה בחלקם היחסי של הסטודנטים הלומדים במכללות, לעומת חלקם של הלומדים באוניברסיטאות. נקודה זו מתחדדת כאשר בוחנים את ההבדלים בין תנאי הסף של הסטודנטים במכללות לאלו של הסטודנטים באוניברסיטאות (תרשימים נ'1א' וב' בנספחים).

תרשים 13. שיעור הסטודנטים הלא-חרדים שהתקבלו ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי לפי מוסד לימודים



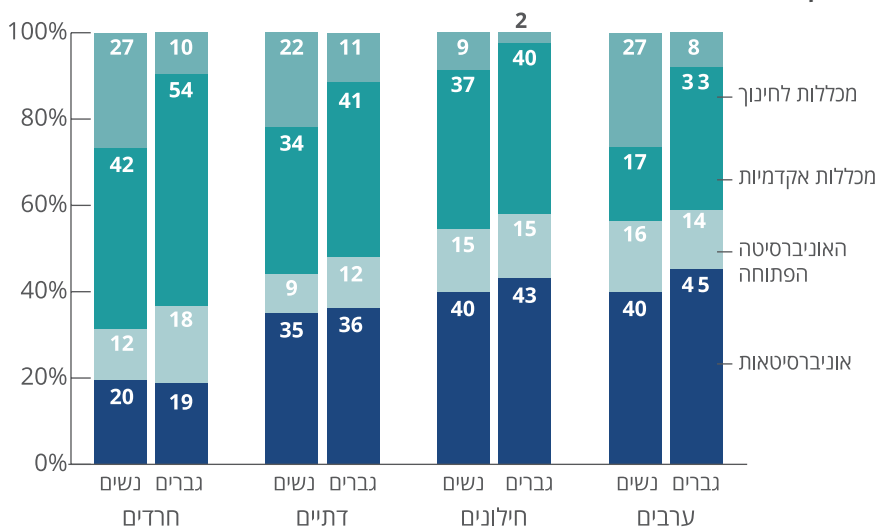
מקור: איתן רגב ושרלי ירין, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

בחינת סוג מוסד הלימודים תורמת גם היא להבנת התמונה הכוללת של הנשירה. בקרב סטודנטים חרדים אחוז הלומדים באוניברסיטה הפתוחה (נכון ל-2014) גבוה מהאחוז המקביל במגזר הכללי (תרשים 14), ובשנים קודמות הנתון היה אף גבוה יותר. כפי שניתן לראות בתרשים 15, שיעורי הנשירה מן האוניברסיטה הפתוחה הם גבוהים מאוד בכל המגזרים. זוהי תוצאה טבעית כאשר מביאים בחשבון את השילוב בין הרמה האקדמית הגבוהה מחד גיסא להרשמה הפתוחה לכל מאידך גיסא. חשוב לזכור כי בהשוואה למוסדות אחרים, הלימודים באוניברסיטה הפתוחה מצריכים משמעת עצמית גבוהה יותר ויכולת ללמוד באופן עצמאי – תכונות שלא כל הסטודנטים ניחנו בהן. כמו כן ייתכן כי חלק מהסטודנטים במוסד אינם לומדים לשם קבלת תואר, אלא לצורכי העשרה עצמית בלבד – לכן השיעור הגבוה של תלמידי האוניברסיטה הפתוחה המסיימים את לימודיהם ללא תואר אינו נובע בהכרח רק מנשירה (אפשרות זו קיימת אמנם גם במוסדות אחרים, אך באוניברסיטה הפתוחה היא ככל הנראה זמינה ונגישה יותר). לפיכך, האחוז הגבוה של הסטודנטים החרדים הלומדים באוניברסיטה הפתוחה תורם לשיעורי הנשירה הגבוהים בקרבם.

שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים הלומדים במכללות לחינוך גם הם גבוהים מאוד ועומדים על כ-59 אחוז, אך נתון זה משמעותי פחות בתמונה הכוללת מכיוון שרק כ-10 אחוזים מהסטודנטים החרדים (הגברים) לומדים במכללות לחינוך. רוב הסטודנטים החרדים (54 אחוז) לומדים במכללות אקדמיות, וגם שם שיעורי הנשירה שלהם גבוהים משמעותית משיעורי הנשירה ממכללות אקדמיות במגזר הכללי (41 אחוז לעומת 20 אחוז, בהתאמה) – אם כי הם נמוכים יותר משיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים באוניברסיטה הפתוחה ובמכללות לחינוך.

מעניין לציין כי באוניברסיטאות שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים עומדים על 16 אחוז בלבד (לעומת 12 אחוז במגזר הכללי). ייתכן כי הדבר נובע מכך שבאוניברסיטאות כמעט אין הקלות בתנאי הקבלה, לכן הסינון הראשוני מפחית משמעותית את שיעורי הנשירה העתידיים.⁹ זוהי גם ככל הנראה הסיבה למיעוט הסטודנטים החרדים באוניברסיטאות: רק כ-20 אחוז מכלל הסטודנטים החרדים לומדים באוניברסיטאות, לעומת שיעור של 35-45 אחוז בכל אחד מהמגזרים האחרים.

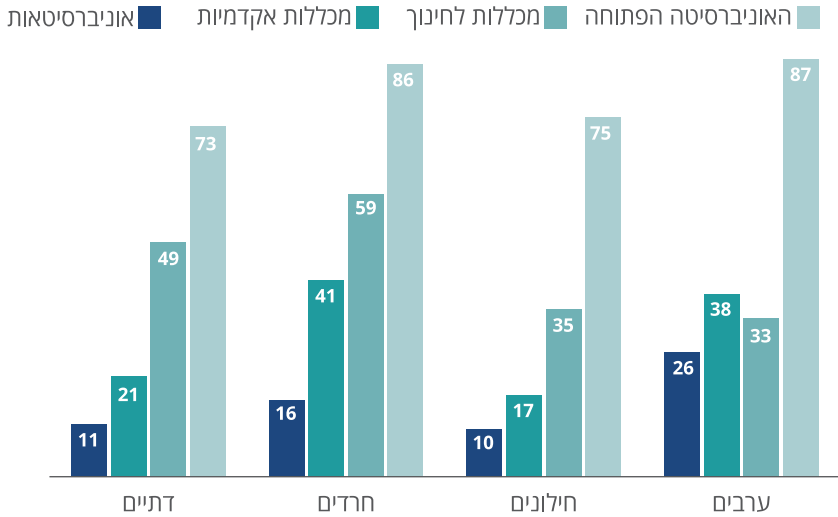
תרשים 14. התפלגות הסטודנטים לפי מוסדות אקדמיים, 2014 לפי מין ומגזר



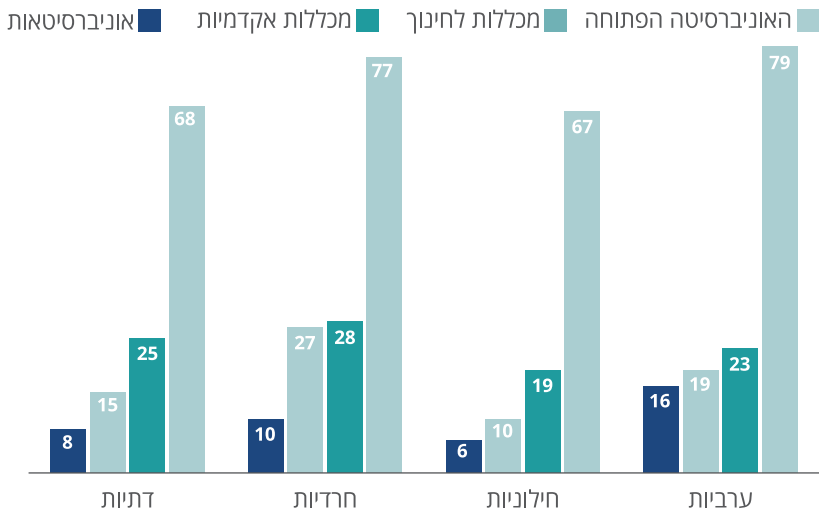
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הל"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

9 בהשוואת ממוצע ציוני הפסיכומטרי של סטודנטים חרדים הלומדים באוניברסיטאות לאלו של סטודנטים חרדים הלומדים במכללות ובאוניברסיטה הפתוחה, ניכר פער משמעותי לטובת תלמידי האוניברסיטאות: כ-11 נקודות (מתוך 100) בכל אחד מרכיבי הציון (מתמטיקה, אנגלית ומילולי).

תרשים 15. שיעורי נשירה מלימודים לתואר צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר, לפי מגזר וסוג מוסד גברים



נשים

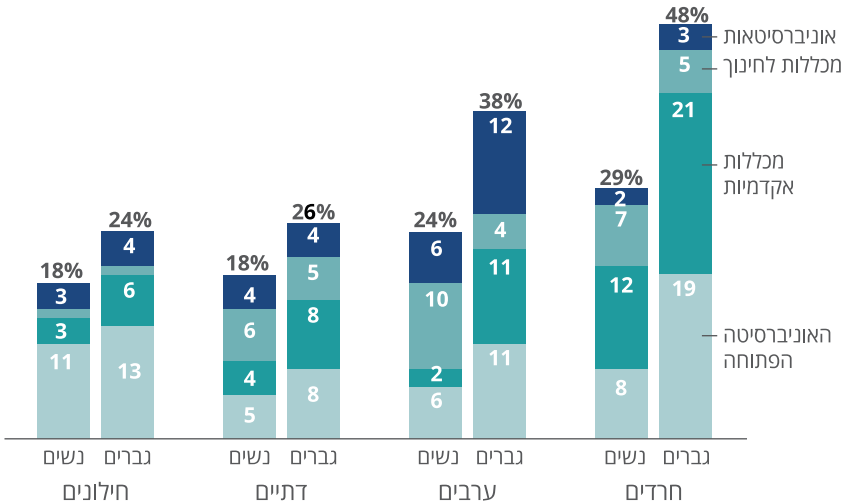


מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ו נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תמונת הנשירה מתחדדת כאשר בוחנים את הרכב הסטודנטים שנשרו מלימודיהם. מבין הסטודנטים החרדים שהחלו את לימודיהם עד 2009, 48 אחוז הפסיקו את לימודיהם לפני שנת 2014 מבלי שקיבלו תואר (תרשים 16). הרוב המוחלט מתוכם למדו במכללות אקדמיות (21 אחוז מכלל הסטודנטים החרדים) ובאוניברסיטה הפתוחה (19 אחוז). במילים אחרות, כ-83 מכל מאה סטודנטים חרדים שנשרו למדו במכללה אקדמית או באוניברסיטה הפתוחה. השיעור הגבוה של יוצאי מוסדות אלו בקרב הנושרים נובע הן מהאחוז הגבוה מכלל הסטודנטים החרדים שלומד בהם (בהשוואה למגזרים אחרים) והן מתנאי הקבלה הגמישים יותר, כמפורט לעיל.

גם בקרב הנשים אחוז גבוה מקרב הסטודנטיות הנושרות מגיע ממכללות אקדמיות, וגם במקרה זה הדבר קשור לתנאי הקבלה המקלים של המכללות עבור סטודנטיות חרדיות.

תרשים 16. הרכב הנושרים מלימודים אקדמיים לפי מין, מגזר וסוג מוסד* צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר



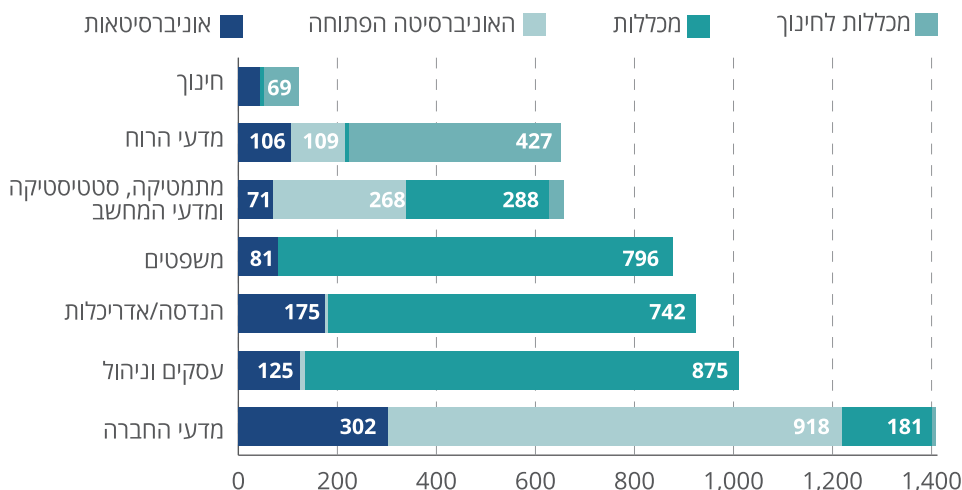
* הנתונים בכל עמודה מסתכמים לשיעור הסטודנטים הנושרים מתוך כלל הסטודנטים בקבוצה מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

שיעורי נשירה לפי תחומי לימוד

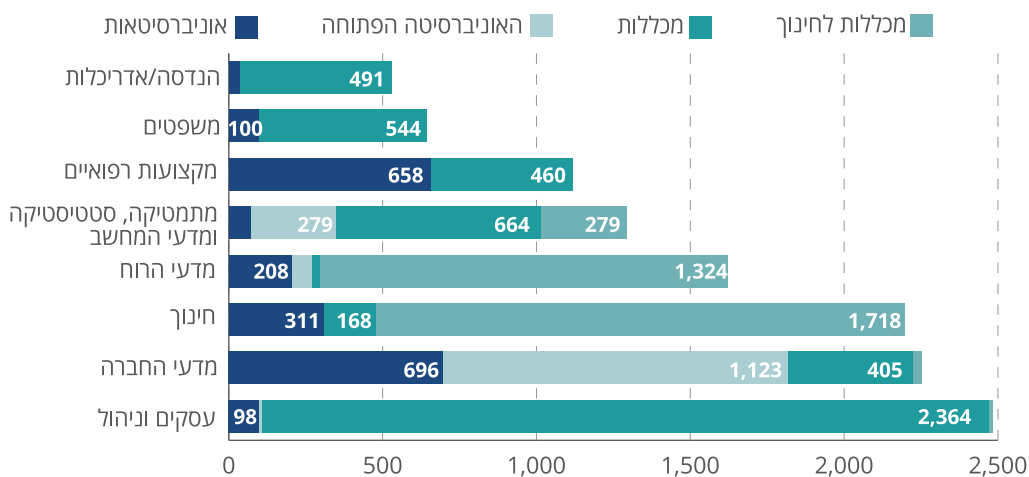
כאשר בוחנים את דפוסי הלמידה (תרשימים 17א' ו-17ב') ואת הנשירה של צעירים חרדים לפי תחומי לימוד (תרשים 18א' ו-18ב'), מתברר כי יש קשר חזק בין סוג מוסד הלימודים הדומיננטי בכל מקצוע ובין שיעורי הנשירה ממנו. שיעורי הנשירה הגבוהים ביותר נרשמו במדעי הרוח ובמדעי החברה הכלליים (65 אחוז ו-63 אחוז, בהתאמה). שני תחומים אלו נלמדים בעיקר במכללות לחינוך (מדעי הרוח) ובאוניברסיטה הפתוחה (מדעי החברה, ראו תרשים 17) - מוסדות שכאמור תנאי הקבלה בהם גמישים יותר ושיעורי הנשירה גבוהים

יותר. לעומת זאת, מקצועות ההנדסה ואדריכלות נלמדים בעיקר במכללות ציבוריות, המציבות דרישות קבלה מחמירות יותר, ובהתאם לכך נשירת חרדים מהלימודים בתחומים הללו נמוכה בהרבה (27 אחוז). באופן דומה, אחוז גבוה מהסטודנטים החרדים בתחום המתמטיקה ומדעי המחשב לומדים באוניברסיטה הפתוחה והנשירה מתחום זה גבוהה יחסית. בניגוד לכך, כמעט אין סטודנטים חרדים הלומדים משפטים או מנהל עסקים באוניברסיטה הפתוחה – ובהתאם לכך שיעורי הנשירה שם נמוכים יותר. ממצאים אלו מחזקים את הטענה כי לסוג מוסד הלימודים (ולתנאי הקבלה למוסד) יש השפעה משמעותית על סיכויי הנשירה, אף שקיימים גורמים נוספים המשפיעים על שיעורי הנשירה בכל תחום לימודים – למשל רמת הקושי ומידת התאמתו לכישוריהם של הסטודנטים החרדים. גם בניתוח אקונומטרי המביא בחשבון את תחום הלימודים ומאפייני הסטודנט ניכר כי סוג מוסד הלימודים ותנאי הסף של הסטודנטים הם הגורמים המשפיעים ביותר על סיכויי הנשירה (ראו לוח נ'1' בנספחים).

תרשים א'17. מספר החרדים ב-7 תחומי הלימוד העיקריים לפי מגזר ומוסד לימודים, 2000-2014

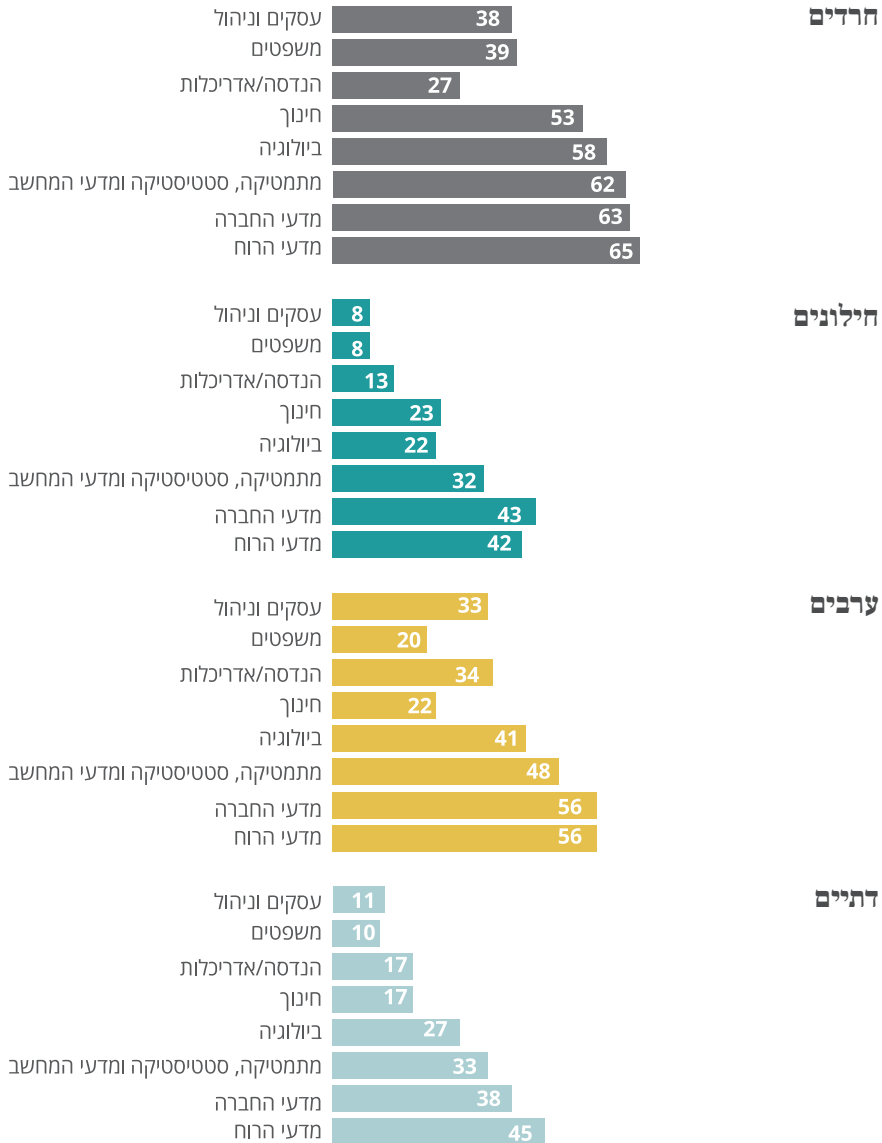


תרשים ב'17. מספר הנשים החרדיות ב-7 תחומי הלימוד העיקריים לפי מגזר ומוסד לימודים, 2000-2014



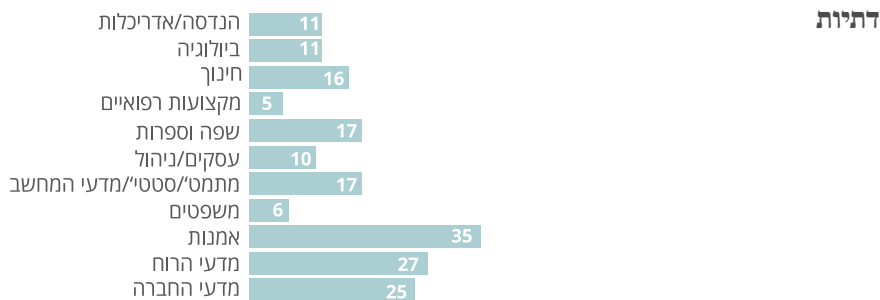
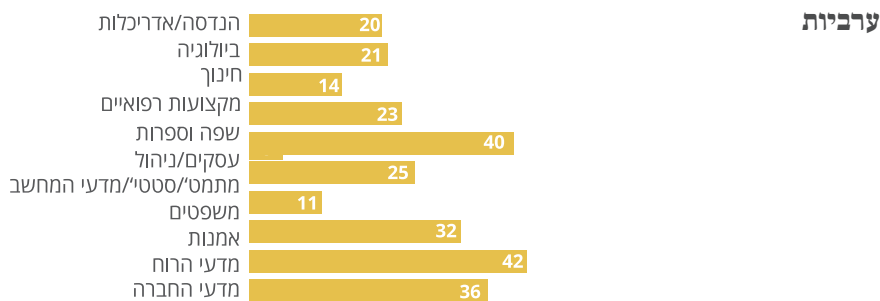
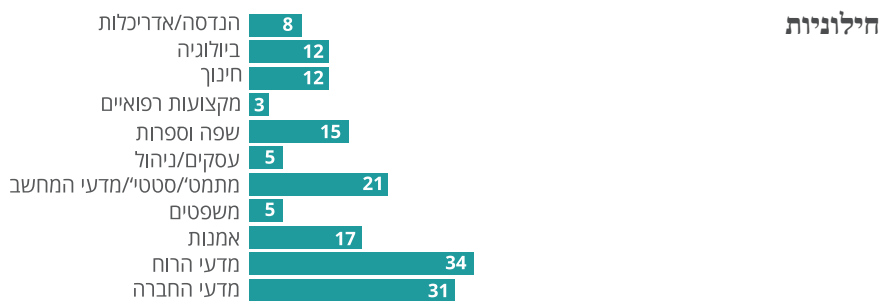
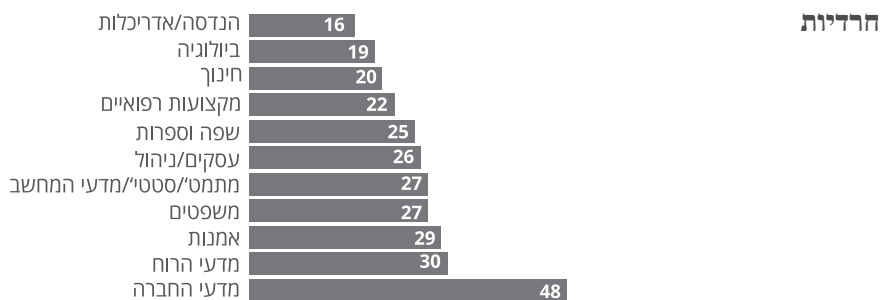
מקור: איתן רגב ושירלי ירין, מרכז טאוב נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים 18א'. שיעור הנושרים מלימודים לתואר – גברים
צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר, לפי תחום לימודים



מקור: איתן רגב ושירלי ירין, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים 18ב'. שיעור הנושרות מלימודים לתואר – נשים
צעירות שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר, לפי תחום לימודים



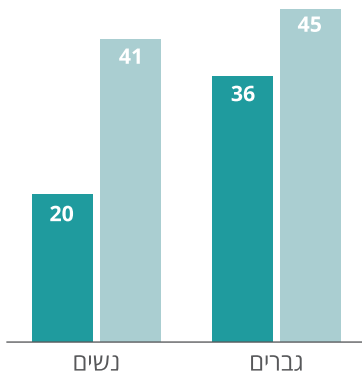
מקור: איתן רגב ושירלי ירין, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

נשירה במכללות ציבוריות לעומת מכללות פרטיות

כל האוניברסיטאות וכל המכללות לחינוך בישראל הן גופים ציבוריים המתקצבים מכספי הוועדה לתכנון ותקצוב, ולצדן קיימות מכללות אקדמיות פרטיות שאינן מתוקצבות. כאמור, כ-54 אחוז מהסטודנטים החרדים ו-42 אחוז מהסטודנטיות החרדיות לומדים במכללות אקדמיות (לא כולל מכללות לחינוך), ולכן יש מקום להשוות בין שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים מהמכללות הציבוריות לנשירה מהמכללות הפרטיות. כפי שניתן לראות בתרשים 19א', כשני שלישים מהסטודנטיות החרדיות במכללות אקדמיות לומדות במכללות ציבוריות, ולעומת זאת אצל הסטודנטים החרדים יותר ממחצית לומדים במכללות פרטיות. שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים במכללות הציבוריות נמוכים יותר מאלו שבמכללות הפרטיות: 36 אחוז במכללות ציבוריות לעומת 45 אחוז במכללות פרטיות בקרב גברים, ושיעורים מקבילים של 20 אחוז לעומת 41 אחוז בקרב נשים (תרשים 19ב').

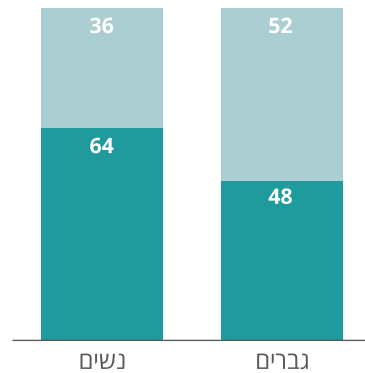
תרשים 19ב'. שיעורי נשירה של סטודנטים חרדים במכללות אקדמיות*, לפי סוג תקצוב

מכללות פרטיות ■ מכללות ציבוריות ■



תרשים 19א'. התפלגות סטודנטים חרדים במכללות אקדמיות, לפי סוג תקצוב, 2000-2014

מכללות פרטיות ■ מכללות ציבוריות ■



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הל"מ, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים * צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר.

ממצאים אלו מעלים חשש כי במכללות הפרטיות, שהן מוסדות למסרת רווח, תנאי הסף לקבלת סטודנטים חרדים ללימודים הם מקלים מדי משיקולים כלכליים. ואכן, בשנים 2000-2014 כ-79 אחוז מהסטודנטים החרדים (הגברים) במכללות הפרטיות התקבלו ללא פסיכומטרי וללא בגרות – לעומת 36 אחוז בלבד במכללות הציבוריות. עדות נוספת לכך היא ההבדלים המשמעותיים בין תחומי הלימוד העיקריים של הסטודנטים החרדים הלומדים במכללות הציבוריות לאלו הנלמדים במכללות הפרטיות. במכללות הציבוריות כ-52 אחוז מן הסטודנטים החרדים לומדים הנדסה ואדריכלות; 16

אחוז לומדים מתמטיקה ומדעי המחשב; 13 אחוז – מנהל עסקים, ו-11 אחוז – מדעי החברה. לעומת זאת, במכללות הפרטיות הרוב המוחלט של הסטודנטים לומדים משפטים ומנהל עסקים (50 אחוז ו-43 אחוז, בהתאמה). ההבדלים הללו ניכרים גם אצל הסטודנטיות החרדיות. במכללות הציבוריות כ-37 אחוז מן הסטודנטיות החרדיות לומדות מנהל עסקים; 20 אחוז לומדות מתמטיקה ומדעי המחשב; 15 אחוז – הנדסה ואדריכלות; 12 אחוז – מקצועות עזר רפואיים; ו-10 אחוזים מהסטודנטיות לומדות מדעי החברה. לעומת זאת, במכללות הפרטיות הרוב המוחלט של הסטודנטיות החרדיות לומדות משפטים ומנהל עסקים (58 אחוז ו-28 אחוז, בהתאמה).

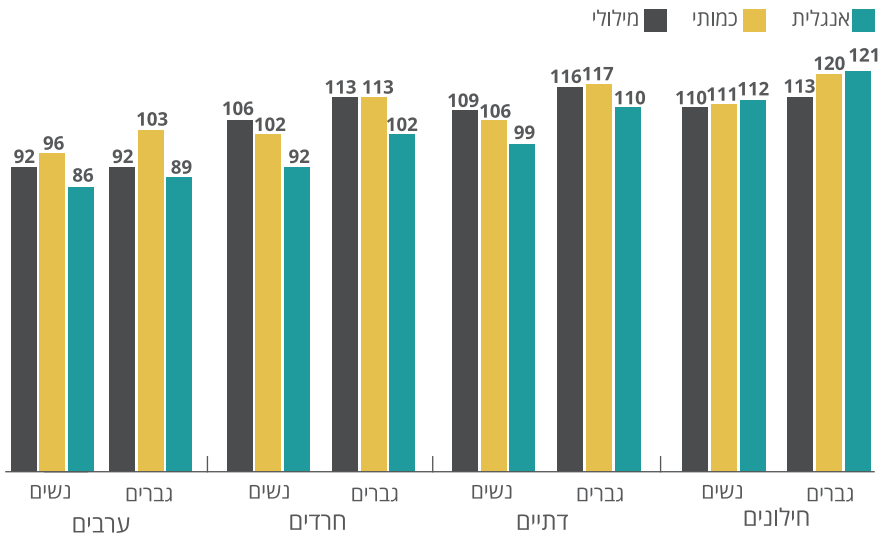
אם כן, ניתן לומר כי המכללות הפרטיות מתמקדות במגוון קטן של תחומי לימוד לסטודנטים החרדים ורוב תלמידיהן מרכזים בשני תחומים עיקריים, אשר שוק העבודה רווי בהם (משפטים ומנהל עסקים). לעומתן במכללות הציבוריות יש נטייה למגוון רחב יותר של תחומי לימוד באוריינטציה מקצועית ריאלית יותר. עבור המכללות הפרטיות ההתמקדות במשפטים ובמנהל עסקים היא רווחית יותר, מכיוון שאין בהם מגבלת מקום (בשונה מתחומי המדעים למשל, שבהם מספר המקומות מוגבל בשל גודל המעבדה). לפיכך, למכללות הפרטיות יש תמריץ גדול יותר לקלוט בשנה א' מספר גדול של סטודנטים ללא סינון משמעותי (ועקב כך – בעלי סיכויי נשירה גבוהים יותר), מכיוון שהם אינם תופסים את מקומם של סטודנטים פוטנציאליים אחרים. לעומת זאת, למכללות הציבוריות יש תמריץ גדול יותר לערוך הליך סינון ולמנוע נשירה, מכיוון שמספר המקומות בכל מחזור מוגבל, וככל שאחוז המסיימים גבוה יותר רווחי המכללה גבוהים יותר.

פערים מגזריים ומגדריים בציוני הפסיכומטרי

קיימים פערים משמעותיים בין ציוני הפסיכומטרי של נבחנים יהודים לציונים של נבחנים ערבים (בייחוד באנגלית ובחלק המילולי). לעומת זאת, נראה כי ציוני הנבחנים החרדים אינם נופלים בהרבה מאלו של הנבחנים במגזר הכללי – אך כמו במקרה של ציוני הנשים והגברים, גם כאן הדבר נובע ככל הנראה מהטיית בחירה משמעותית. כפי שהודגם בחלק הקודם, מרבית הסטודנטים במגזר הכללי נבחנים בבחינה הפסיכומטרית, אך בקרב סטודנטים מהמגזר החרדי מדובר באחוז נמוך בהרבה (32 אחוז). היות ששיעורי הנשירה של הסטודנטים החרדים שניגשו לבחינה הפסיכומטרית נמוכים משמעותית משל הסטודנטים החרדים שלא נבחנו, נראה כי הסטודנטים החרדים שניגשים לבחינה הם מראש החזקים יותר, והדבר מטה כלפי מעלה את ממוצעי הציונים בקרב סטודנטים חרדים.

אף על פי כן, ההפרשים בין ציוני הפסיכומטרי של חרדים לחילונים מספקים תובנות חשובות לגבי נקודות החולשה העיקריות של הסטודנטים החרדים. ניכר כי בקרב נשים וגברים חרדים כאחד, התחום החלש ביותר הוא אנגלית: ציוניהם הממוצעים בחלק האנגלית בפסיכומטרי נמוכים בכ-20 נקודות (מתוך 100) מהממוצע בקרב חילונים (תרשים 20).

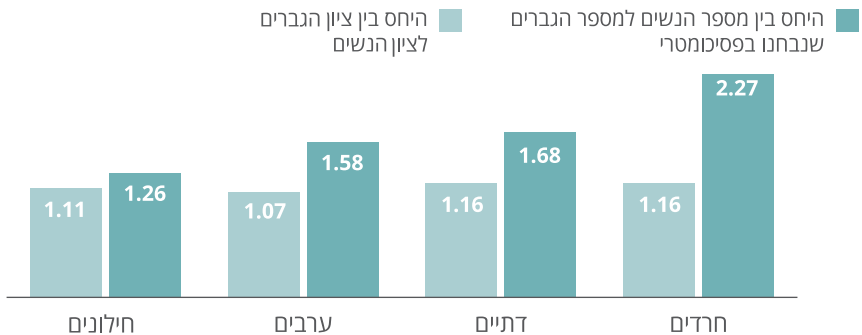
תרשים 20. ממוצע ציוני פסיכומטרי בחלקי הבחינה השונים* לפי מין ומגזר, 2010-2014



* טווח הציונים בכל פרק: 50 עד 150 | מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הל"ם, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

כפי שניתן לראות בתרשים 21, בכל המגזרים מספר הנשים הנבחות בבחינה הפסיכומטרית גבוה משמעותית ממספר הגברים. סביר כי נתון זה מעיד על הטיית בחירה, המובילה לכך שבכל המגזרים הציון הממוצע של הנשים נמוך יותר מציון הגברים (כלומר, ציון הנשים נמוך יותר מכיוון שהנשים החלשות ניגשות לבחינה, ואילו הגברים החלשים אינם ניגשים).

תרשים 21. היחס בין מספר הנבחות והנבחים בפסיכומטרי לעומת היחס בין ציוני הנשים לציון הגברים, 2010-2014

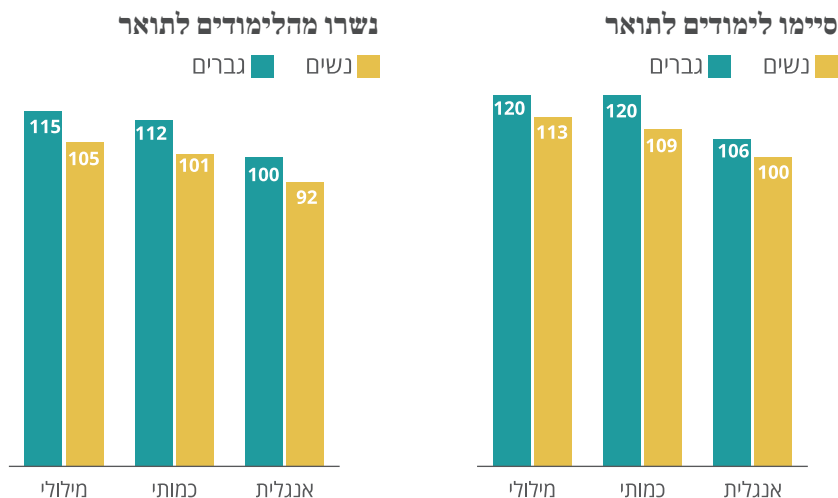


מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הל"ם, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

בהינתן העובדה ששיעור גבוה יותר מן הנשים (בהשוואה לגברים) מגיעות ללימודים אקדמיים – כלומר גם נשים בעלות יכולות נמוכות יחסית נרשמות ללימודים אקדמיים (ועל כך מעידים גם ממוצעי הפסיכומטרי) – ניתן היה לצפות ששיעורי הנשירה בקרבן יהיו גבוהים משל הגברים, אך בפועל ההפך הוא הנכון. כאמור, ייתכן כי הדבר מעיד (בין השאר) על כך שהנשים ניחנו בממוצע בכושר התמדה גבוה יותר מגברים ובנטייה פחותה לוותרנות (אם בשל הבדלים מולדים או בשל ציפיות חברתיות). הסבר זה עולה בקנה אחד עם הפערים הגדולים לטובת הנשים בשיעורי הזכאות לבגרות (55 אחוז אצל הנשים לעומת 40 אחוז אצל הגברים). הסבר נוסף (ומשלים) הוא שאחוז גבוה יותר מקרב הסטודנטים הגברים בוחר בתחומי לימוד ריאליים ותובעניים יותר, אשר שיעורי הנשירה בהם גבוהים יותר. אך כוחו של הסבר זה מוגבל, משום שכאמור גם בניתוח אקונומטרי הכולל בקרה על תחומי הלימוד עדיין נמצאו הבדלים גדולים ומובהקים לטובת הנשים.

בהקשר זה נרשמה במגזר החרדי תופעה מעניינת: בקרב סטודנטים שנבחנו בפסיכומטרי, ציוניהם של גברים חרדים שנשרו במהלך התואר גבוהים יותר מהציונים של נשים חרדיות שסיימו תואר בהצלחה (תרשים 22). יש בכך כדי לרמוז לאפשרות שהגורם לנשירתם של הסטודנטים החרדים אינו קשור בהכרח רק לכישורי הפתיחה (שכן נשים חרדיות בעלות כישורי פתיחה דומים או נמוכים יותר הצליחו לסיים את התואר) אלא לקשיים אחרים, כגון אתגרי פרנסה, קשיי התמדה, לחץ חברתי או מחסור במידע בעת בחירת תחום הלימודים. כאמור, ייתכן גם כי לנשים יש יתרון בכישורים רלוונטיים אחרים (בהקשר האקדמי) אשר אינם משתקפים בציוני הפסיכומטרי. כמו כן חשוב לציין כי בשונה מהגברים, נשים חרדיות לומדות לימודי ליבה ומגיעות לאקדמיה כשבאמתחתן כישורי למידה טובים בהרבה ויש להן יותר לגיטימציה חברתית לרכוש תואר כדי להתפרנס.

תרשים 22. ממוצע ציוני פסיכומטרי בקרב חרדים לפי סטטוס סיום תואר בקרב סטודנטים שהחלו ללמוד לפני 2010

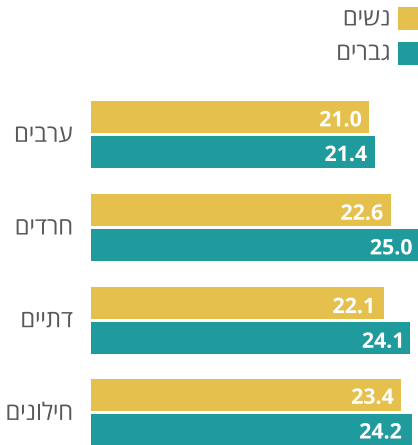


מקור: איתן רגב, מרכז טאוב ונתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

גיל בתחילת הלימודים

דעה רווחת היא כי אחד החסמים הפוטנציאליים העומדים בפני חרדים המבקשים לרכוש תואר אקדמי הוא גיל ההתחלה המאוחר (בהשוואה למגזרים אחרים), אשר מקשה עליהם לשלב בין לימודים אקדמיים מאתגרים לחיי משפחה ולחצי פרנסה. אך בבחינת הנתונים מתברר כי גיל הכניסה של חרדים ללימודים אקדמיים אינו שונה באופן משמעותי מגיל הכניסה במגזרים אחרים (תרשים 23). גיל תחילת הלימודים האקדמיים בקרב סטודנטים חרדים עומד על 25, לעומת 24.2 בקרב סטודנטים חילונים, ובקרב סטודנטים חרדיות עומד גיל ההתחלה הממוצע על 22.6, לעומת 23.4 בקרב סטודנטים חילוניות. יתר על כן, הגיל הממוצע של השלמת התואר בקרב סטודנטים חרדים זהה לגיל הסיום

תרשים 23. גיל תחילת תואר ראשון, לפי מין ומגזר, 2000-2014



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

הממוצע בקרב יהודים לא-חרדים – 28.3 שנים.¹⁰ אצל סטודנטים חרדיות הגיל הממוצע של השלמת התואר עומד על 25.7 שנים בלבד – לעומת 27.2 אצל סטודנטים חילוניות, ו-26 אצל סטודנטים דתיות (תרשים נ'2 בנספחים).

אם כן, בניגוד לדעה הרווחת לא קיימים פערים משמעותיים בין חרדים ללא-חרדים בגיל הממוצע של תחילת הלימודים. עם זאת, חשוב לזכור כי בגיל הממוצע של סיום הלימודים (28.3) כבר יש לסטודנט חרדי ממוצע 2-3 ילדים, ואילו לסטודנט החילוני הממוצע עדיין אין ילדים. ייתכן בהחלט כי עובדה זו מקשה על הסטודנטים החרדים להשלים את לימודיהם האקדמיים. העובדה שהסטודנטים החרדיות מסיימות את לימודיהן בגיל ממוצע נמוך יותר בכ-3 שנים מהגברים עשויה אף היא להסביר לפחות באופן חלקי, מדוע שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדיות נמוכים משמעותית מאלו של סטודנטים חרדים.

10 משך הלימודים הממוצע של סטודנטים חרדים (אשר הצליחו להשלים בהצלחה תואר אקדמי), קצר יותר משל החילונים, מכיוון שאצל החילונים אחוז גבוה יותר מהבוגרים השלימו תארים בני ארבע שנים (למשל מהנדסים).

2. ניתוח לפי זרמים חרדיים

הניתוח שהוצג עד כה התייחס למגזר החרדי כמקשה אחת, אך קיימים הבדלים משמעותיים בין הזרמים החרדיים השונים. הבחנה בינם מאפשרת ניתוח מדויק ומעמיק יותר, אולם מעטים הם המחקרים אשר מצליחים לבצע הבחנה כזו – והמעטים שעשו זאת עד כה התבססו בעיקר על שאלונים וסקרים שמספר התצפיות בהם קטן יחסית. המחקר הנוכחי (למיטב ידיעתו של המחבר) הוא הראשון שעורך ניתוח לפי זרמים בהתבסס על נתונים מנהליים הכוללים את האוכלוסייה החרדית כולה (בגילי 37 ומטה).

זיהוי הזרם שכל צעיר חרדי משתייך אליו התאפשר על ידי חלוקה לזרמים של מוסדות הלימוד בפיקוח חרדי שאותם צעירים למדו בהם בכיתות ז'–י"ב. מתוך כ-520 מוסדות כאלו, שבהם למדו בשנים הרלוונטיות כ-230,000 צעירים וצעירות חרדים, זוהו הזרמים עבור 480 מוסדות, שבהם למדו לאורך השנים הרלוונטיות כ-200,000 חרדים. אוכלוסייה זו חולקה לארבעה זרמים עיקריים: ליטאים, ספרדים, חסידים (לא כולל חב"ד) וחב"ד.

בניתוח התברר כי אחוז קטן (כ-3 אחוזים) מהאוכלוסייה הנבדקת למדו במוסדות הרשומים בפיקוח חרדי אולם בפועל הם כלל אינם מוסדות חרדיים, כי אם מוסדות דתיים-לאומיים. כ-2 אחוזים נוספים מהצעירים נשרו מן המסגרות החרדיות המסורתיות ועברו למוסדות ייעודיים (אשר בחלקם נלמדים מקצועות ליבה), לכן אי אפשר לדעת לאיזה זרם הם השתייכו.

בבחינת הנתונים התברר כי בקרב הגברים רוב הזכאים לבגרות הם למעשה דתיים-לאומיים שהיו רשומים במוסדות בפיקוח חרדי, ואחוז הזכאות לבגרות בארבעת הזרמים העיקריים עומד על אחוז בודד בלבד (2 אחוז במוסדות של חב"ד). לכאורה ניתן היה לצפות כי לא תהיה לעובדה זו השפעה משמעותית על תוצאות הניתוח הנוגע להשתלבות חרדים באקדמיה, אך בדיקה מעמיקה יותר מגלה כי כ-11 אחוז מהסטודנטים שלמדו בגיל תיכון בפיקוח חרדי הם למעשה דתיים-לאומיים. כלומר, מכיוון שבמגזר הדתי-לאומי אחוז האקדמאים גבוה יותר, יש להם ייצוג יתר באוכלוסיית הסטודנטים אשר למדו בפיקוח חרדי בגיל תיכון. תוספת האקדמאים הדתיים-לאומיים מטה כלפי מעלה את המדדים הרלוונטיים של ביצועי החרדים באקדמיה, וכאשר בוחנים מדדים אלו עבור כל זרם בנפרד (ומוציאים מן המשוואה את הדתיים הלאומיים שלמדו בפיקוח חרדי), מתקבלים מדדים נמוכים יותר. למשל, כאשר מוציאים מן הניתוח את הסטודנטים הדתיים-לאומיים שלמדו בפיקוח חרדי, עולים שיעורי הנשירה של גברים חרדים מלימודים אקדמיים מ-48 אחוז ל-57 אחוז (לוח 1).

לוח 1. נתוני לימודים ותעסוקה עבור זרמים חרדיים עיקריים

חב"ד	ספרדי	חסידי	ליטאי	דתיים-לאומיים (שלמדו בתיכון בפיקוח חרדי)	גברים	נשים
51%	45%	40%	30%	60%	שיעורי תעסוקה (גילאי 25-35)	2013
72%	69%	60%	73%	81%	גברים	נשים
2%	1%	1%	1%	40%	זכאות לבגרות (19-35)	2014
66%	19%	0%	11%	69%	גברים	נשים
12%	6%	4%	7%	38%	סטודנטים בהווה או בעבר (35-25)	2014
29%	14%	3%	15%	63%	גברים	נשים
54%	57%	56%	58%	34%	שיעורי נשירה מתארים*	
42%	41%	39%	29%	14%	גברים	נשים
73%	76%	73%	76%	16%	סטודנטים שהתקבלו ללא בגרות וללא פסיכומטרי, 2010-2014	
5%	47%	75%	59%	3%	גברים	נשים
11%	11%	13%	14%	29%	סטודנטים שלמדו באוניברסיטה	2014
11%	9%	22%	16%	37%	גברים	נשים
5.9%	22.9%	29.7%	41.6%	-	סה"כ	חלקו של הזרם בכלל המגזר החרדי, 2010

* צעירים שהחלו ללמוד לפני 2010 והפסיקו לפני 2014 מבלי לקבל תואר. מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

לעומת השיעור האפסי של זכאות לבגרות בקרב גברים מארבעת הזרמים החרדיים העיקריים, אצל הנשים ניתן להבחין בהבדלים בולטים בשיעורי הזכאות בקרב הזרמים השונים. כ-66 אחוז מיוצאות חב"ד וכ-19 אחוז מהחרדיות הספרדיות הן בעלות תעודת בגרות, לעומת כ-11 אחוז מהליטאיות וכ-4 אחוזים מהנשים החסידיות. מעניין לציין כי אף שאחוז בעלות הבגרות בקרב הליטאיות עומד על כמחצית בלבד מהשיעור בקרב ספרדיות, שיעור הלומדות לתואר אקדמי בקרב הליטאיות גבוה במעט מהשיעור בקרב הספרדיות (15 אחוז לעומת 14 אחוז) ושיעורי הנשירה של הליטאיות נמוכים משמעותית מאלו של הספרדיות (29 אחוז לעומת 41 אחוז, בהתאמה).

במדד שיעורי ההשתלבות של הזרמים השונים בלימודים אקדמיים הנתונים בקרב ליטאים וספרדים דומים למדי. כאמור, כ-15 אחוז מהנשים הליטאיות ו-14 אחוז מהנשים הספרדיות לומדות לתואר אקדמי, לעומת כ-7 אחוזים אצל גברים ליטאים ו-6 אחוזים אצל גברים ספרדים. שיעורי ההשתלבות הגבוהים ביותר נרשמו בקרב נשים וגברים מזרם חב"ד (29 אחוז ו-12 אחוז, בהתאמה), והשיעורים הנמוכים ביותר של השתלבות בלימודים אקדמיים נרשמו בזרם החסידי (לא כולל חב"ד): כ-4 אחוזים בלבד בקרב גברים ו-3 אחוזים בקרב נשים. כפי שניתן לראות בלוח 1, אצל דתיים-לאומיים שלמדו במוסדות המשתייכים לפיקוח חרדי שיעורי ההשתלבות באקדמיה דומים מאוד לאלו של דתיים-לאומיים שלמדו במוסדות המשתייכים לפיקוח ממלכתי-דתי (כ-63 אחוז מהנשים ו-38 אחוז מהגברים). כאמור, העובדה ששיעורי ההשתלבות של דתיים-לאומיים באקדמיה גבוהים משמעותית מאלו של החרדים מטה כלפי מעלה את הנתון הכולל המחושב עבור כלל הסטודנטים שלמדו בגילי תיכון במוסדות המשתייכים (לפחות באופן רשמי) לפיקוח החרדי.

עבור סטודנטים חרדים מכל הזרמים (להוציא סטודנטיות מחב"ד), תנאי הסף בכניסה לאקדמיה נמוכים מאוד. כ-75 אחוז מהם התקבלו ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי; כ-18 אחוז התקבלו על סמך פסיכומטרי בלבד; ו-3 אחוזים על סמך בגרות בלבד. רק לכ-4 אחוזים מכלל הסטודנטים החרדים יש גם תעודת בגרות וגם ציוני פסיכומטרי. אצל הנשים החרדיות התמונה מעט שונה. בולטות במיוחד הסטודנטיות מחסידות חב"ד, שרובן המוחלט (95 אחוז) יש בגרות ו/או ציון פסיכומטרי. בזרמים האחרים כמחצית מהסטודנטיות התקבלו ללא בגרות וללא פסיכומטרי: כ-59 אחוז מהסטודנטיות הליטאיות וכ-46 אחוז מהסטודנטיות מהזרם הספרדי ומהזרם החסידי. למרות זאת, כאמור דווקא בקרב הליטאיות שיעורי הנשירה הם הנמוכים ביותר. הדבר עשוי להעיד על קיומם של חסמים כלכליים וחברתיים משמעותיים נוספים (מלבד זכאות לבגרות), אשר מביאים לאחוזי הצלחה נמוכים יותר בקרב נשים מהזרם הספרדי והחסידי בהשוואה לליטאיות.

בניגוד לסטודנטים החרדים, אצל הסטודנטים הדתיים-לאומיים אשר למדו בפיקוח חרדי בגיל תיכון הרוב המוחלט (84 אחוז מהגברים ו-97 אחוז מהנשים) התקבלו ללימודים על סמך ציוני בגרות ו/או פסיכומטרי.

כאשר בוחנים את שיעורי הנשירה של סטודנטים חרדים מזרמים שונים, נראה כי אצל הגברים אין הבדל משמעותי בין הזרמים. שיעורי הנשירה בקרב סטודנטים ליטאים, ספרדים וחסידים הם 58 אחוז, 57 אחוז ו-56 אחוז, בהתאמה. ייתכן כי שיעורי הנשירה הנמוכים מעט בקרב סטודנטים מן הזרם החסידי נובעים מכך שאחוז קטן יותר מבני זרם זה פונה לאקדמיה, ואפשרי שמתקיימת הטיית בחירה חזקה ומדובר בסטודנטים מעט חזקים יותר בהשוואה לזרמים האחרים. בקרב הנשים ניכר הבדל משמעותי בין שיעורי הנשירה של סטודנטיות מהזרמים הספרדי והחסידי, העומדים על כ-41 אחוז, לשיעורי הנשירה של הסטודנטיות הליטאיות, העומדים על 29 אחוז בלבד. יש מקום לבחינה מעמיקה יותר של הגורמים להצלחה בקרב הליטאיות כדי שניתן יהיה ליישם גם בקרב הזרמים האחרים. שלא במפתיע, שיעורי הנשירה של דתיים-לאומיים אשר למדו בפיקוח חרדי בגיל תיכון נמוכים משמעותית משיעורי הנשירה של החרדים, ועומדים על 34 אחוז אצל הגברים ו-14 אחוז בלבד אצל הנשים.

בחינת דפוסי התעסוקה בכל זרם עשויה לספק תובנות לגבי המוטיבציה של הצעירים המשתייכים אליו להשיג תואר אקדמי. מתברר כי בקרב חרדים צעירים (גילאי 25-35)

קיימים הבדלים משמעותיים בין הזרמים בחלוקת נטל הפרנסה. הן בזרם החסידי והן בזרם הליטאי מחזיק זוג ממוצע במשרה אחת, אך בעוד שבקרב החסידים החלוקה (הממוצעת) בין האישה לבעל היא 60 אחוז מול 40 אחוז, בהתאמה, אצל הליטאים החלוקה הממוצעת היא 73 אחוז מול 30 אחוז. לעומת זאת, בזרם הספרדי ובחב"ד שיעורי התעסוקה המשותפים גבוהים יותר. אצל הספרדים עומדים שיעורי התעסוקה של הנשים על 69 אחוז, ושל הגברים – על 45 אחוז, ובחב"ד הנתונים הם 72 אחוז ו-51 אחוז, בהתאמה. שלא במפתיע, שיעורי התעסוקה של דתיים-לאומיים בגילים אלו אשר למדו בפיקוח חרדי גבוהים משמעותית בהשוואה לשיעורי התעסוקה של החרדים – 81 אחוז אצל הנשים ו-60 אחוז אצל הגברים.

סיכום והמלצות

לצד גידול מרשים שחל בשנים האחרונות במספר הסטודנטים החרדים הלומדים לתואר אקדמי, קיימים עדיין אתגרים גדולים בדרך לשילובם המוצלח בלימודים ובשוק העבודה. בחינת הנתונים הרשמיים מגלה כי שיעור האקדמאים בקרב צעירים יוצאי מערכת החינוך החרדית נמוך בהרבה מאומדני הסקרים הוותיקים (שהתבססו על דיווח עצמי). בקבוצת הגיל 25–35, רק ל-2.4 אחוזים מהגברים החרדים ו-8.3 אחוזים מהנשים החרדיות יש תואר אקדמי. כמו כן שיעורי הנשירה, בעיקר בקרב גברים חרדים, גבוהים מאוד, ומחציתם אינם מצליחים לסיים את התואר.

בהשוואה למגזר הכללי, אחוז נמוך מהסטודנטים החרדים לומד באוניברסיטאות ואחוז גבוה לומד במכללות אקדמיות (בעיקר בקמפוסים חרדיים) ובאוניברסיטה הפתוחה, שהרמה והדרישות האקדמיות בה גבוהות אולם ההרשמה פתוחה לכל. כ-44 אחוז מהנושרים החרדים למדו במכללות אקדמיות וכ-40 אחוז נוספים מגיעים מהאוניברסיטה הפתוחה. מרבית הסטודנטים החרדים מתקבלים ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי, והדבר אינו נובע רק מכך שרובם לומדים במכללות אקדמיות, אלא גם מכך שבקמפוסים החרדיים תנאי הקבלה מקלים מאוד בהשוואה לקמפוסים של המגזר הכללי. בחינת המגמות לאורך זמן מגלה כי תנאי הקבלה המקלים הם תופעה חדשה יחסית; בשנת 2000 רק 26 אחוז מהסטודנטים החרדים התקבלו ללימודים אקדמיים ללא בגרות וללא פסיכומטרי, וב-2014 עמד שיעורם על 53 אחוז. מגמה זו, הנובעת מהזינוק במספר החרדים באקדמיה, טומנת בחובה אתגרים גדולים ומצריכה הירתמות מיוחדת מצד המוסדות האקדמיים ומצד המדינה. העובדה שרוב הסטודנטים החרדים הגברים לא למדו מקצועות ליבה בגילי התיכון פוגעת מאוד ביכולתם להשלים תואר אקדמי. נראה כי ללא שיפור בתחום זה שיעורי הנשירה של הגברים יישארו גבוהים. בפרט ניכרת בעיה בתחום האנגלית: השוואת ציוני הבחינה הפסיכומטרית של סטודנטים חילונים וסטודנטים חרדים מגלה פער גדול מאוד בחלק הבחינה באנגלית (כ-20 נקודות מתוך 100), לעומת פער של 7–6 נקודות בציון במתמטיקה ושוויון בחלק המילולי. לצד זאת, הכנה אקדמית נאותה (במסגרת מכינה) ומעטפת תומכת בתקופת הלימודים יכולות לשפר את סיכויי ההצלחה של הסטודנטים החרדים.

חשיבותן של ההכנה המוקדמת והתמיכה בזמן הלימודים משתקפת בהבדלים בין נתוני הסטודנטים החרדים במכללות ציבוריות ובמכללות הפרטיות – שבהן לומדים יותר ממחצית מהסטודנטים החרדים במכללות האקדמיות וכשליש מהסטודנטיות החרדיות, שיעורי הנשירה של סטודנטיות וסטודנטים חרדים במכללות הציבוריות נמוכים משמעותית מאלו

שבמכללות הפרטיות, מגוון תחומי הלימוד גדול יותר ובעל אוריינטציה ריאלי (לעומת ההתמקדות במשפטים ובמנהל עסקים במכללות הפרטיות), תנאי הקבלה קפדניים יותר והתמיכה מקיפה יותר (שעות חונכות בתקצוב ציבורי). הדבר מעלה חשש כי במכללות הפרטיות, תנאי הסף לקבלת סטודנטים חרדים ללימודים הם מקלים מדי משיקולים כלכליים – כ-79 אחוז מהסטודנטים החרדים במכללות הפרטיות התקבלו ללימודים ללא בגרות וללא פסיכומטרי.

ניתוח לפי זרמים מגלה ששיעורי ההשתלבות באקדמיה בקרב חרדים וחרדיות מחסידות חב"ד הם הגבוהים ביותר (29 אחוז אצל נשים ו-12 אחוז אצל גברים). בקרב נשים המשתייכות לשלושת הזרמים הגדולים האחרים (ליטאיות, חסידיות וספרדיות), הליטאיות לומדות באקדמיה בשיעורים הגבוהים ביותר (15 אחוז) ושיעורי הנשירה שלהן הם הנמוכים ביותר (כ-29 אחוז) – אף ששיעורי הזכאות שלהן לבגרות נמוכים יותר מאלו של הספרדיות. הסבר אפשרי לכך הוא העובדה שבזרם הליטאי הנשים נושאות בעול הפרנסה יותר מבכל זרם אחר, ולכן יש להן תמריץ חזק לסיים את התואר כדי שיוכלו לפרנס את משפחתן.

תנאי הקבלה המקלים בקמפוסים החרדיים הם חלק ממדיניות שמטרתה לתת לצעירים חרדים הזדמנות לרכוש תואר אקדמי למרות תנאי הפתיחה הקשים. אך נראה כי בחלק מהמוסדות (בעיקר בקמפוסים החרדיים ובמכללות האקדמיות), תנאי הקבלה מקלים מדי, וכתוצאה מכך אחוז גבוה מדי של סטודנטים חרדים (בייחוד בקרב הגברים) נושרים ואינם מסיימים את התואר. כמו כן, כ-18 אחוז מכלל הסטודנטים החרדים לומדים באוניברסיטה הפתוחה (יותר מבכל מגזר אחר) ו-86 אחוז מהם נושרים. הדבר נובע מכך שמחד גיסא הרמה והדרישות האקדמיות באוניברסיטה הפתוחה הן גבוהות, ומאידך גיסא ההרשמה ללימודים במוסד פתוחה לכל.

ייתכן שנחוצה הערכה מחדש של מנגנוני הסינון בכניסה לאקדמיה באופן שיאזן בצורה טובה יותר בין השאיפה להשתלבות מוגברת של חרדים באקדמיה לשמירה על אחוזי נשירה סבירים יותר. כמו כן, ייתכן כי יש מקום ליצירת תכניות מעטפת תומכות, אשר יביאו בחשבון את המאפיינים הייחודיים של הסטודנטים החרדים באוניברסיטה הפתוחה וישפרו את סיכוייהם להשלים בהצלחה את התואר. לצד זאת, יש להגביר את הפיקוח על המוסדות האחרים ולוודא כי הם מקפידים על לימודים במכינה קדם-אקדמית (לסטודנטים שאין להם תעודת בגרות) כתנאי סף לקבלה ללימודים, בהתאם לחוק. ייתכן שיש מקום להחיל בקמפוסים החרדיים – ובפרט במכללות הפרטיות, ששיעורי הנשירה בהן גבוהים במיוחד – מבחני סף למועמדים שאין להם בגרות ופסיכומטרי, אשר ייקבעו האם יש צורך במכינה ארוכה או מקוצרת לפני תחילת התואר. במסגרת לימודי ההשלמה (מכינה או מסגרת אחרת) יש לשים דגש מיוחד על שיפור רמת האנגלית של הסטודנטים החרדים, שכן כאמור בתחום זה הפער בינם ובין המגזר הכללי גדול במיוחד.

נקודה חשובה נוספת שיש לקחת בחשבון היא שסטודנטים חרדים מתחילים את התואר בגיל 25 (במוצע), בדומה לגיל תחילת הלימודים בקרב חילונים. אך בניגוד לחילונים מרבית החרדים בגיל זה הם כבר הורים לילדים ומפרנסים משפחה. הרוב המוחלט של הסטודנטים החרדים עובדים במהלך התואר, כמו עמיתיהם במגזר הכללי, אך נראה כי שילוב האתגרים של השלמת פערי הידע במהלך הלימודים במקביל לעבודה ולגידול ילדים מקשה עליהם מאוד לסיים בהצלחה את התואר. ייתכן כי תמיכה כלכלית מוסדרת בדמות מלגות לסטודנטים חרדים בעלי ילדים יכולה לשפר את אחוזי ההצלחה שלהם.

נספחים

1. תיאור תוצאות הרגרסיה

כפי שהודגם לכל אורך הפרק, שני המשתנים המשפיעים ביותר על סיכויי הנשירה של הסטודנטים (בכלל המגזרים) הם נתוני הסף של הסטודנט (האם יש לו בגרות ו/או פסיכומטרי) וסוג המוסד שלמד בו. חשוב לציין כי במהלך המחקר נבדקו גם מודלים שבהם ציוני הפסיכומטרי שימשו משתנים מסבירים לנשירה, אך כוח ההסבר שלהם התברר כקטן מכיוון שעבור רוב הסטודנטים מהמגזר הכללי בחירת תחום הלימודים והמוסד – שתי בחירות הקשורות בקשר הדוק לסיכויי הנשירה – מושפעות במידה רבה מציון הפסיכומטרי ומהאפשרויות שנגזרות ממנו. לעומת זאת, כאמור אופי הסינון של המוסדות ומידת ההקפדה על תנאי הסף לקבלה משפיעים על הנשירה במידה משמעותית הרבה יותר. לאור זאת, ונוכח העובדה שלמרבית הסטודנטים החרדים אין ציוני בגרות וגם לא ציוני פסיכומטרי, נבחר לבסוף מודל אקונומטרי שאינו כולל את הציונים, ובכך מאפשר להכליל בניתוח כ-5,000 סטודנטים חרדים (לעומת כ-400 בלבד במודל הכולל ציונים). חשוב לציין כי גם במודל שמביא בחשבון את ציוני הבגרות והפסיכומטרי התקבלו תוצאות דומות, והשפעת מין הסטודנט על סיכויי הנשירה אף הייתה מעט חזקה יותר (בכלל המגזרים), אך כאמור, מיעוט החרדים שיש להם ציוני בגרות ופסיכומטרי פוגע בכוח ההסבר של מודל זה עבור סטודנטים חרדים (שהם מוקד המחקר), לכן יוצגו כאן תוצאות המודל השני.

בהשוואה לסטודנטים באוניברסיטאות (להוציא האוניברסיטה הפתוחה), סיכויי הנשירה של סטודנטים מהמגזר הכללי הלומדים באוניברסיטה הפתוחה גבוהים בכ-50 נקודות אחוז – וסיכויי הנשירה של סטודנטים חרדים באוניברסיטה הפתוחה גבוהים בכ-62 נקודות אחוז מאלו של חרדים הלומדים באוניברסיטאות. כאמור, תוצאות אלו אינן מפתיעות נוכח השילוב בין רמה אקדמית גבוהה להרשמה פתוחה לכל. בהקשר זה דווקא התוצאות הנוגעות למכללות מעניינות יותר: בעוד שבמגזר הכללי סיכויי הנשירה של סטודנטים במכללות אקדמיות גבוהים בכ-5 אחוזים מאלו של סטודנטים באוניברסיטאות, במגזר החרדי הם גבוהים בכ-21 אחוז. ממצא זה מחזק את הטענה שבמקרים רבים תנאי הקבלה בקמפוסים החרדיים במכללות האקדמיות מקלים יותר מהתנאים בקמפוסים של המגזר הכללי.

כאשר בוחנים כיצד משפיעים נתוני הסף של הסטודנטים על סיכויי הנשירה, ניתן לראות (שלא במפתיע), שזכאות לבגרות מקטינה את הסיכויים לנשירה בכלל המגזרים. עם זאת, במגזר החרדי האפקט קטן יותר מבמגזר הכללי. כאמור הדבר עשוי לנבוע מכך שרוב הצעירות החרדיות לומדות לימודי ליבה אך אינן ניגשות לבחינות הבגרות – ולכן עבורן היעדר הבגרות אינו מעיד בהכרח על יכולת נמוכה יותר. כמו כן, נראה כי בשונה ממגזר הכללי, במגזר החרדי ההיבחנות בבחינה הפסיכומטרית בלבד אינה מעידה על סיכויים טובים יותר לסיים את התואר, אך כאשר מדובר בסטודנטים חרדיים שזכאים לבגרות וגם נבחנו בבחינה הפסיכומטרית, סיכויי הנשירה שלהם נמוכים משמעותית.

הניתוח מגלה כי גם לאחר בקרה על משתנים רלוונטיים לנשירה, כגון גיל הסטודנט, תחום הלימודים, השכלת ההורים ומצב חברתי-כלכלי, יש למין הסטודנט (בכלל המגזרים) השפעה מובהקת על סיכויי לסיים בהצלחה את התואר – וסיכויי הנשירה של הגברים גבוהים יותר. בקרב חילונים סיכויי הנשירה של גברים גבוהים משל נשים בכ-5 נקודות אחוז, אצל הדתיים

ב-6 נקודות אחוז, אצל הערבים ב-10 נקודות אחוז, ואצל החרדים בכ-11 נקודות אחוז. להשכלת ההורים, ובפרט להשכלת האב, יש השפעה קטנה אך מובהקת על הסיכוי לסיים תואר: ככל שמספר שנות הלימוד של ההורים גדול יותר, קטן במקצת הסיכוי שהסטודנט ינשור מהלימודים. בדומה לכך, ברוב המגזרים סיכויי הנשירה של הסטודנט הם רק מעט נמוכים יותר כאשר הכנסת הוריו גבוהה יותר, וכאשר הוא מגיע מיישוב המשתייך לאשכול חברתי-כלכלי גבוה יותר. העובדה שלרקע הכלכלי יש רק השפעה קטנה על סיכויי ההצלחה בתואר היא מעודדת, שכן היא מראה שבהינתן שהצעיר הצליח להתקבל ללימודים אקדמיים הרקע הכלכלי אינו מהווה תקרת זכוכית. עוד נתון התומך בכך הוא העובדה שבכל המגזרים, אין למספר האחים במשפחה השפעה על סיכוייו של הסטודנט לסיים בהצלחה את התואר. בקרב יהודים יש לארץ המוצא של הסטודנט השפעה משמעותית על סיכויי הנשירה. בקרב חילונים סיכויי הנשירה של עולים ותיקים נמוכים בכ-4 נקודות אחוז מאלו של ילידי הארץ. הסבר אפשרי הוא שמדובר בילידי ברית המועצות לשעבר, אשר עשויים להיות מאופיינים במוסר לימודים גבוה ובמשפחות בעלות רקע אקדמי. לעומת זאת, בקרב דתיים וחרדים סיכויי הנשירה של עולים ותיקים גבוהים בכ-4 נקודות אחוז מאלו של ילידי הארץ, והדבר עשוי לנבוע מהבדלים בין ארצות המוצא שלהם לארצות המוצא של העולים החילונים. בקרב חילונים וערבים יש לגיל הסטודנט השפעה קטנה אך מובהקת על סיכויי הנשירה – ככל שגיל תחילת הלימודים מאוחר יותר, סיכויי הנשירה גדלים.

כאשר בוחנים כיצד מושפעים שיעורי הנשירה של הסטודנטים מבחירת תחום הלימודים שלהם מתברר כי במגזר הכללי סיכויי הנשירה של סטודנטים במקצועות ריאליים, כגון הנדסה, אדריכלות ורפואה, נמוכים משמעותית משיעורי הנשירה של סטודנטים לאמנות, וסביר כי הדבר נובע מכך שהסינון במקצועות אלו קפדני יותר. גם במנהל עסקים נראה כי שיעורי הנשירה של המגזר הכללי נמוכים יחסית. לעומת זאת, במגזר החרדי, קשה להצביע על תחום מסוים שבו שיעורי הנשירה שונים באופן מובהק מהנשירה בתחום האמנות (לבד מתחום הרפואה, שמעט מאוד חרדים לומדים אותו). גם ממצא זה מחזק את הטענה כי הגורמים המרכזיים התורמים לנשירת החרדים הם סוג המוסד האקדמי ואופי הסינון בו.

לוח נ'1. הגורמים המשפיעים על הסיכוי לנשור מלימודים אקדמיים תוצאות רגרסיית OLS. משתנה מוסבר: האם הסטודנט נשר מלימודים אקדמיים

משתנה מסביר	חילונים	דתיים	חרדים	ערבים
גבר	0.047***	0.061***	0.114***	0.103***
הכנסה שנתית של הורים (במאות אלפים)	0	-0.004***	-0.012***	-0.004
מס' שנות לימוד - אם	0	-0.002**	-0.001	0.003**
מס' שנות לימוד - אב	-0.002***	-0.004***	-0.005***	-0.001
עולה ותיק	-0.043***	0.049***	0.041*	0.01
אבא נולד בישראל	-0.009***	-0.002	0.005	0.007
גיל בתחילת התואר	0.005***	0.002	0	0.021***
מס' אחים	0	0.002	0.004	0
אשכול חברתי-כלכלי (10-1)	-0.002**	-0.004**	-0.004	-0.004

**לוח נ'1 (המשך). הגורמים המשפיעים על הסיכוי לנשור מלימודים
אקדמיים תוצאות רגרסיית OLS. משתנה מוסבר: האם הסטודנט נשר מהלימודים**

משתנה מסביר	הילונים	דתיים	חרדים	ערבים
סוג סינון בכניסה ללימודים אקדמיים: ההבדל בסיכוי בהשוואה לסטודנטים ללא בגרות וללא פסיכומטרי				
בגרות בלבד	-0.155***	-0.15***	-0.074***	-0.108***
פסיכומטרי בלבד	-0.109***	-0.088***	0.003	-0.093***
בגרות ופסיכומטרי	-0.224***	-0.19***	-0.106***	-0.2***
סוג מוסד: ההבדל בסיכוי לנשור בהשוואה לאוניברסיטה				
האוניברסיטה הפתוחה	0.52***	0.512***	0.618***	0.483***
מכללה אקדמית	0.038***	0.066***	0.213***	0.064***
מכללה לחינוך	0.085***	0.154***	0.224***	0.033***
תחום לימודים: ההבדל בסיכוי לנשור בהשוואה לתחום האמנות				
הנדסה ואדריכלות	-0.058***	-0.195***	-0.076	-0.107***
חינוך	-0.061***	-0.185***	-0.057	-0.235***
חקלאות	-0.052***	-0.192***	0.141	-0.233**
מדעי החברה	-0.045***	-0.142***	0.041	-0.125***
מדעי הרוח הכלליים	0.051***	-0.069***	0.069	-0.038
מדעים ביולוגיים	-0.036***	-0.164***	0.022	-0.137***
מדעים פיזיקליים	-0.014	-0.176***	0.064	-0.111**
מקצועות עזר רפואיים	-0.087***	-0.178***	0.082*	-0.256***
משפטים	0.01***	-0.225***	0.017	-0.24***
מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב	-0.026***	-0.145***	-0.018	-0.083**
עסקים ומדעי הניהול	-0.124***	-0.224***	-0.027	-0.126***
רפואה	-0.098***	-0.211***	0.279***	-0.294***
שפות, ספרות ולימודים רגיונליים	0.017	-0.153***	0.035	-0.121***
תכניות לימודים שונות	0.054**	-0.131***	0.174	0.502***
חותך	0.24***	0.46***	0.225	0.065
R ²	0.347	0.232	0.222	0.213
מספר תצפיות	82,986	22,224	4,944	13,585

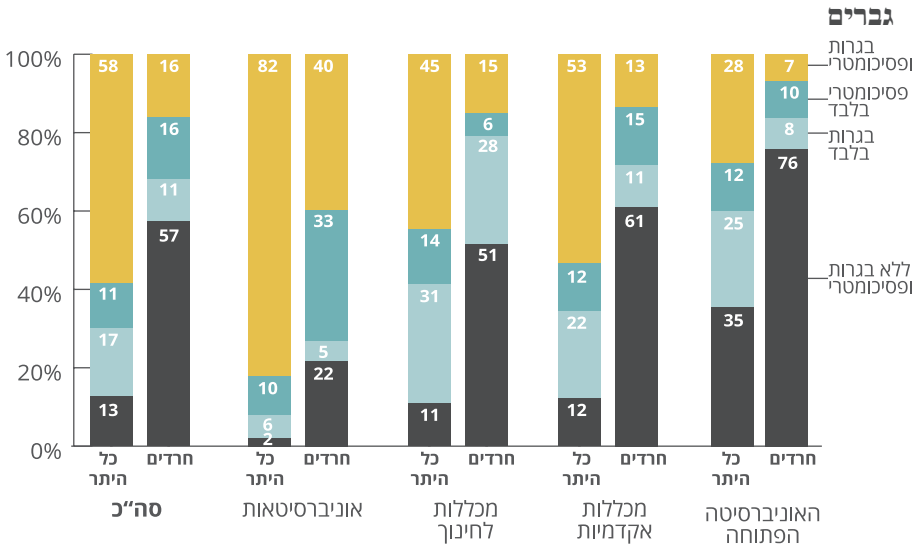
רמת מובהקות: *p<0.10; **p<0.05; ***p<0.01
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב

2. נתוני הסף של הסטודנטים במוסדות השונים

כאשר בוחנים את נתוני הסף של הסטודנטים במוסדות האקדמיים השונים, ניתן לראות כי הנתונים באוניברסיטה הפתוחה הם הנמוכים ביותר. לכ-76 אחוז מהסטודנטים החרדים ו-70 אחוז מהסטודנטיות החרדיות באוניברסיטה הפתוחה אין בגרות ואין פסיכומטרי, לעומת 35 אחוז ו-30 אחוז (בהתאמה) במגזר הכללי. נתון זה אינו מפתיע, מכיוון שהאוניברסיטה הפתוחה נועדה (בין היתר) לאפשר גם לאנשים ללא בגרות או פסיכומטרי הזדמנות לרכוש השכלה גבוהה. לצד זאת, גם במכללות האקדמיות ובמכללות לחינוך ניכרים הבדלים גדולים מאוד בין נתוני הסטודנטים החרדים לנתוני הסטודנטים מהציבור הכללי. לכ-61 אחוז מהסטודנטים החרדים ו-46 אחוז מהסטודנטיות החרדיות שלמדו במכללות אקדמיות אין תעודת בגרות ואין ציון פסיכומטרי – לעומת 12 אחוז מהסטודנטיות ו-8 אחוז מהסטודנטים מן המגזר הכללי שלמדו במוסדות דומים. גם במכללות לחינוך קיימים פערים גדולים בין נתוני הסף של סטודנטים חרדים לאלו של המגזר הכללי. לעומת זאת, באוניברסיטאות נראה כי ההקפדה על תנאי הקבלה היא מחמירה יותר, לכן רק כ-22 אחוז מהסטודנטים החרדים ו-19 אחוז מהסטודנטיות החרדיות הלומדים באוניברסיטאות התקבלו ללא בגרות וללא פסיכומטרי (בהשוואה לכ-2 אחוז אצל סטודנטים וסטודנטיות מן המגזר הכללי הלומדים באוניברסיטאות). אם כן, מבין כל המוסדות המכללות הן המציבות בפני החרדים את תנאי הקבלה ביותר בהשוואה למגזר הכללי.

תרשים נ'1. נתוני הסף של סטודנטים בקבלה למוסד

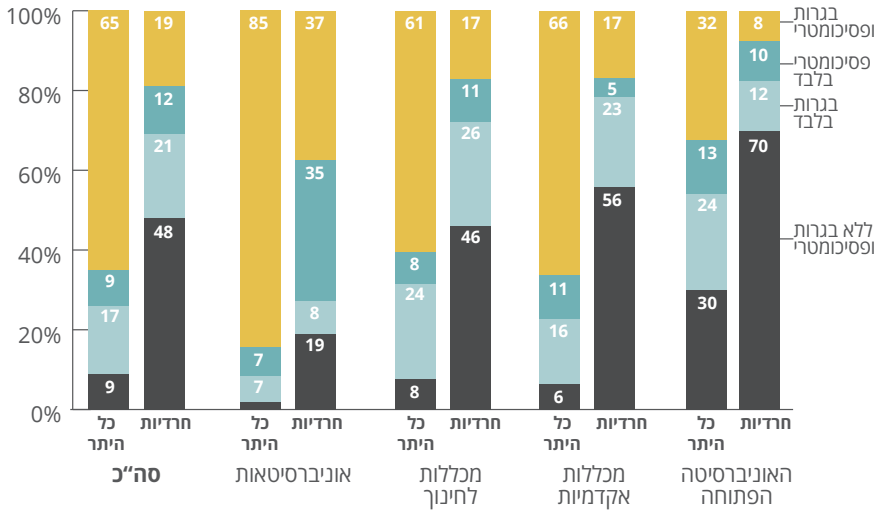
לפי מגזר וסוג מוסד



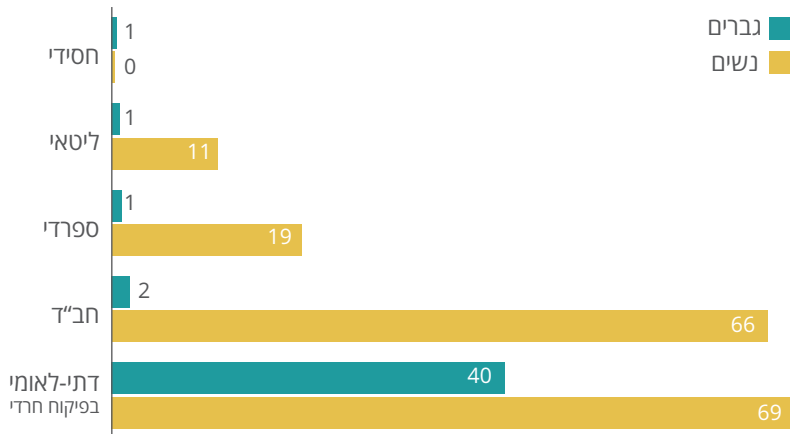
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הל"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים נ'1. נתוני הסף של סטודנטים בקבלה למוסד לפי מגזר וסוג מוסד

נשים

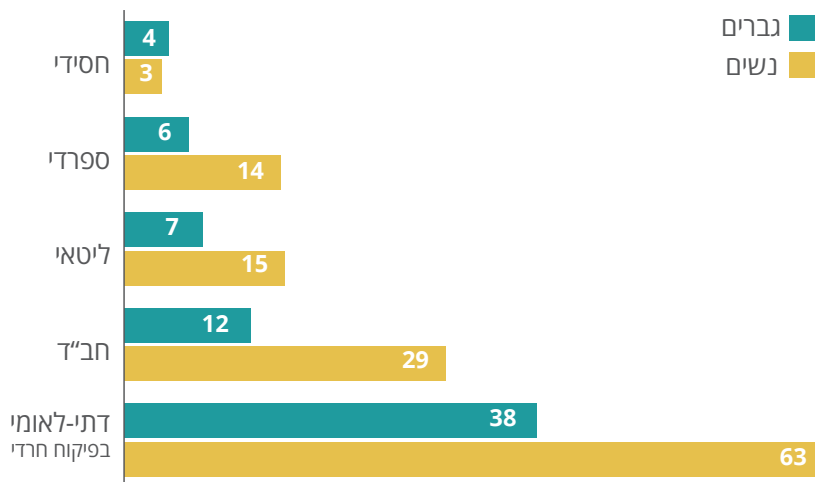


תרשים נ'2. זכאות לבגרות בקרב גילאי 19-35, 2014 לפי זרם חרדי ומין



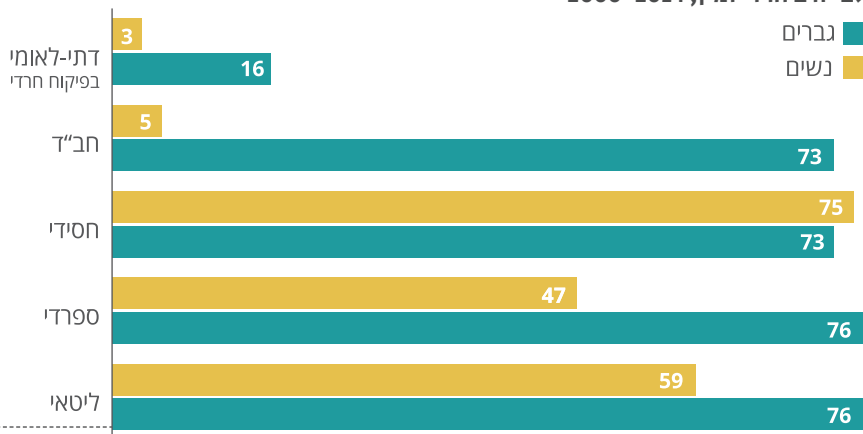
מקור (לשני התרשימים): איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגר של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים נ'3. שיעור הסטודנטים והצעירים שלמדו לתואר אקדמי, 2014
לפי זרם חרדי ומין, גילאי 25-35



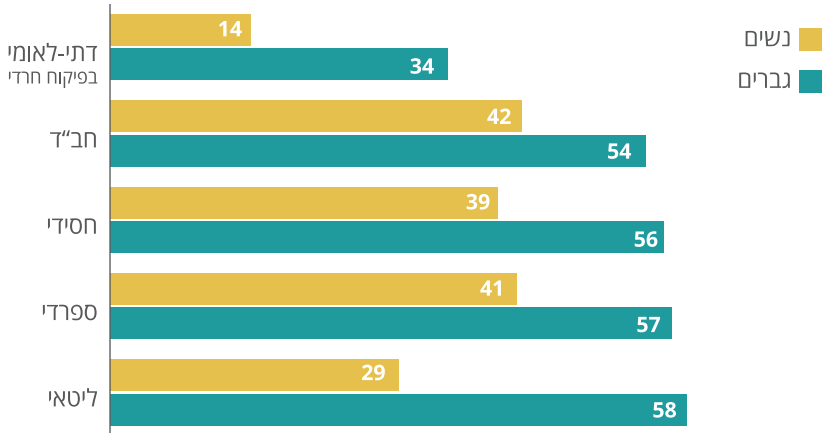
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים נ'4. שיעור הסטודנטים שהתקבלו ללימודים ללא בגרות וללא פסיכוכטרי
לפי זרם חרדי ומין, 2000-2014



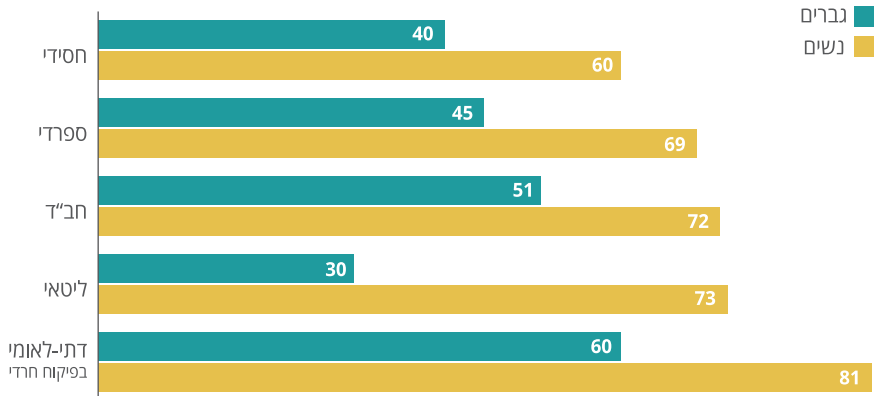
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים נ'5. שיעורי נשירה מלימודים אקדמיים, לפי זרם ומין צעירים שהחלו ללמוד בשנים 2009-2014 והפסיקו לפני 2014 מבלי שקיבלו תואר



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

תרשים נ'6. שיעורי תעסוקה בקרב גילאי 25-35, 2013 לפי זרם חרדי ומין



מקור: איתן רגב, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, קובץ מאגד של בסיסי נתונים מנהליים

מקורות

- קובצי נתונים שהוכנו בסיוע הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה:
 קובץ תלמידי כיתות ח' עד י"ב (1996-2010)
 קובץ נבחנים בבגרות בסוף כיתה י"ב (1996-2014)
 קובץ ציוני פסיכומטרי (1996-2014)
 קובץ תלמידי מכינות קדם-אקדמיות (2005-2012)
 קובץ מקבלי תארים (2000-2014)
 קובץ סטודנטים רב-שנתי (1996-2014)
 קובץ הכנסות עבור אוכלוסיית המחקר (2003-2013) ועבור הוריהם (1999-2013)
 מפקד האוכלוסין (2008); מרשם האוכלוסין (2014)
 רשימת בתי הספר החרדיים בפילוח לפי זרמים (1996-2010)

פוקס, הדס (2016), "פערים מגדריים בשוק העבודה: שכר וקיטוב תעסוקתי", בתוך אבי וייס (עורך), דוח מצב המדינה 2016 – חברה, כלכלה ומדיניות, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מלאך, גלעד, לי כהנר ואיתן רגב (2016), מחקר הערכה לתוכנית החומש של מל"ג-ות"ת לאוכלוסייה החרדית לשנים (תשע"ב-תשע"ו) והמלצות לחומש הבא (תשע"ז-תשפ"א), המועצה להשכלה גבוהה.